پرۆژەی تیشك (٥٥)

پرۆژەی تیشك

دەروازەیەك لە مەڕ
کێشەی رۆچوون لە ئاییندا

هۆکار .. کاریگەرێتیی.. چارەسەر

ئامادەکردنی:

یاسین ئەحمەد زەنگەنە

2009-1430

ناوی کتێب: دەروازەیەک لە مەڕ کێشەی ڕۆچوون لە ئاییندا

هۆکار.. کاریگەریێتی .. چارەسەر

ئامادەکردنی: یاسین ئەحمەد زەنگەنە

ژمارەی سپاردن: ژمارە (١٣١٣) ساڵی (٢٠٠٩)

نۆرەی چاپ: یەکەم

ساڵی چاپ: ٢٠٠٩

نەخشەسازیی بەرگ و ناوەوە: سیف و سرمد

لە بڵاوکراوەکانی: پرۆژەی (تیشک)، ژمارە (٥٥)

ناونیشانی پرۆژە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت:

www.tishkbooks.com

ئیمەیلی پرۆژە:

info@tishkbooks.com

tishkbooks@yahoo.com

بسم الله الرحمن الرحیم

پێشەکیی:[1]

ڕۆچوون لە ئاییندا دیاردەیەکی کۆنەو تەمەنی بەقەد تەمەنی مرۆڤایەتی دەبێت، مرۆڤایەتیی بە درێژایی مێژووی خۆی، لە هەر قۆناغێکدا بە شێوازێك بەم کێشەو قەیرانەوە تلاوەتەوە، هۆکاری سەرهەڵدان و گەشەکردنی لەسەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی تر دەگۆڕێت، بەڵێ ڕۆچوون بابەتێکی تازە نییەو نامۆ نییە بە مرۆڤایەتیی و لە شوێنکەوتەی هەموو ئایین و ڕێبازێکدا بە ڕێژەی جیاواز حوزووری هەبووە، هەر لەسەرەتای ئایینی پیرۆزی ئیسلامیشەوە ئەم نەخۆشییە ترسناکە سەری هەڵداوەو زیانێکی گەورەی بە قەوارەی ئیسلامیی و کۆمەڵگای ئیسلامیی گەیاندووە، ناحەزانی ئیسلامیش زۆر جار ئەم بابەتەیان قۆستۆتەوەو فویان پێداکردووە، لەم میانەیەوە تۆمەت و پلاریان ئاڕاستەی پەیامی پیرۆزی ئیسلام و موسڵمانان گرتووە. ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگرە کە ڕۆچوون و زێدەڕۆیی لە مرۆڤدا بۆتە دیاردەیەکی جیهانیی و مەبەستی جیاجیای لە پشتەوەیە. لەبەر گرنگیی و هەستیاریی بابەتەکە زانایان و ڕووناکبیران و بیرمەندان و سیاسەتمەداران پێوەی سەرقاڵ بوونەو لێکۆڵینەوەی وردی لەسەر ئەنجام دەدەن، هۆکاری سەرهەڵدان و کاریگەرێتی و دەرەنجامەکانی تاوتۆی دەکەن، هەریەکەو بەپێی بۆچوون و جیهانبینیی خۆی باس لە چارەسەرکردنی دەکات، تا زیان و کاریگەرێتییەکانی لەسەر تاك و کۆمەڵگاو مرۆڤایەتیی تا ئەوپەڕی توانا نەهێڵرێت یان سنووردار بکرێت. ئەم دیاردەیەش لە نێو کۆمەڵگای ئیسلامییدا وەك کێشەیەك بوونی هەیەو پێغەمبەری ئازیزمان (ﷺ) لەم بارەیەوە فەرموویەتی:

[1] ئەم بابەتە لە کانونی دووەمی ساڵی ٢٠٠٦ دا نووسراوە، بەڵام لە تشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨ پێیدا چوونەوەی بۆ کراوە.

(لتتبعن سنن من كان قبلكم شبرا شبرا وذراعا بذراع حتى لو دخلوا جحر ضب تبعتموهم).[٢]

ئەم دیاردەیەش لەم سەردەم و قۆناغەدا پاساوی بوون و مانەوەی هەیە وەك كێشەو قەیرانێك و زیانی گەورەی بە كۆمەڵگای ئیسلامیی گەیاندووە. شتێكی سەیرو نامۆ نییە كە ناحەزانی ئیسلام ئەم بابەتەیان قۆستۆتەوەو لەم میانەیەوە دژایەتی ڕەوت و كاری ئیسلامیی دەكەن بە گشتیی و تۆمەتی توندڕەویی و توندوتیژیی دەدەنە پاڵ ڕەوتە ئیسلامییە میانڕەوەكانیش و ڕای گشتیی نێوخۆو دەرەوە چەواشە دەكەن. ئەمەو ئیسلام وەك پەیام و بەرنامەیەكی میانڕەوو گشتگیرو سانا، دەرگاو دەروازەی بەڕووی ڕۆچوون و زێدەڕۆییدا گرتووە، بۆ ئەم مەبەستەش چەندین شێوازی جۆراوجۆری پەیڕەوكردووە تا ژیانی موسڵمانان خاوێن كاتەوەو بیپارێزێت لە زیان و مەترسییەكانی ئەم دیاردە نامۆ بە ئیسلامە، ئەوی ماوەتەوە لەم پێشەكییەدا بیڵێم ئەوەیە، لەبەر هەستیاری بابەتەكەو جۆرێك لە كاریگەریتی لەسەر كۆمەڵگای كوردەواری و ڕەوتی ئیسلامخوازی كوردستان، هەستاین بە ئامادەكردنی ئەم بابەتە لە چوار بەشدا، تا خوێنەری كورد و لایەنی پەیوەندیدار بەرچاو ڕوون بێت و بزانێت چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەم جۆرە كێشانەدا بكات، بە پێوەرو تەرازووی قورئان و سوننەت لە مەسەلەكان بڕوانێت و شەنوكەوی بكات، خوازیارم توانیبێتم كەلێنێكم لەم بوارەدا گرتبێ، هەرچەندم پێكابێت ئەوا بەخششی خودایە و گەرنا ئەوا هەڵەی خۆمەو دەخوازم پیاوانی ئەم مەیدانە لێی بێدەنگ نەبن و بۆ من و بۆ خوێنەرانی بەڕێزیشی ڕاست بكەنەوە.

یاسین ئەحمەد زەنگەنە

كانوونی دووەم / ٢٠٠٦

[٢] رواه البخاري ٣٤٥٦/٤ وە ٧٣٢٠/٢ بڕوانە صحيح البخاري لاپەڕە ٨٨٧ و١٧٧١ مسلم ٦٧٢٣ بڕوانە صحيح مسلم لاپەڕە ١٢١٢

بەشی یەكەم: دەسپێكێك سەبارەت بە ڕۆچوون

باسی یەكەم: چەمك و مانای ڕۆچوون:

زانایانی ئیسلام لە كۆن و نوێدا چەمكی ڕۆچوونیان بە شێوازی جیاجیا پێناسە كردووەو مەبەست و ماناكەیان ڕوون كردۆتەوە، بەڵام پێناسەكان لە نێوەڕۆكدا لێك نزیكن، ئیبن حەجەری عەسقەلانیی لە پێناسەی ڕۆچووندا (الغلو) دەڵێت: (المبالغة فی الشیء والتشدید فیه بتجاوز الحد).[٣]

شەیخولئیسلام ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت وتویەتی (الغلو مجاوزة الحد بأن یزداد فی الشیء فی حمده أو ذمه علی ما یستحق و نحو ذلك).[٤]

بە واتایەكی دی، ڕۆچوون (الغلو) بریتییە لە (الافراط في مجاوزة المقدار المعتبر شرعا في امر من امور الدين)[٥]

دەبینین ڕۆچوون خۆی لە بەزاندنی سنووری شەریعەت و لادان لە ڕاستە شەقامی پەیامی ئیسلامدا دەبینێتەوە، ئەو سەركەشی و یاخیی بوونەیە كە خوداوەند قەدەغەی كردووە لەسەرمان و فەرمویەتی (ولا تطغوا فیه فیحل علیكم غضبی).طه:٨١.

زیادەڕەویی و گوناهكاریی و فێڵ و تەڵەكە مەكەن بۆ ئەوەی خەشم و قینی من داتان نەگرێتەوە.(تەفسیری ئاسان، مامۆستا بورهان محمد أمین).

ئیمامی ئیبن قەییمی جەوزی ڕەحمەتی خوای لێبێت وتویەتی (ما أمر الله بأمر إلا و للشیطان فیه نزعتان: إما الی تفریط وإضاعة، وإما الی إفراط وغلو، و دین الله وسط بین الجافی عنه و الغالی فیه، كالوادی بین الجبلین و الهدی بین ضلالتین

---

[٣] بڕوانە مشكلة الغلو في الدين لاپەڕە ٢٩

[٤] بڕوانە الغلو في الدين لاپەڕە ٨١

[٥] بڕوانە الجذور التاريخية لحيقتة الغلو والتطرف والارهاب و العنف لاپەڕە ٧

والوسط بين طرفين ذميمين، فكما أن الجافي عن الأمر مضيع له فالغالي فيه مضيع له، هذا بتقصيره عن الحد، وهذا بتجاوزه عن الحد).[٦]

شەیتان وەك دوژمنێكی سەرسەختی مرۆڤایەتیی بەرامبەر بە هەر فەرمان و بڕیارێكی خوای گەورە دوو جۆر ئاراستەو هەواداری هەیە، یان بەزایە دان و فەوتانی فەرمانی خوای گەورە یان زێدەڕیی و رۆچوون لە جێبەجێكردنی فەرمانەكەدا، بەلاّم ئایینی خوا میانەیە لە نێوان بەزایەدان و زێدەڕۆییدا، وەك دۆلێك وایە لە نێو دوو چیادا وەك تاكە رێنوێنییەك لە نێوان دوو گومڕاییدا، میانەیە لە نێوان هەردوو لا خراپ و بێزراوەكەدا، هەروەك چۆن بەزایەدان فەوتانی فەرمانی خوایە هەروەها زێدەرۆیش تێیدا فەوتان و لە دەستدانی فەرمانی خوای گەورەیە، یەكەمیان بەكەمتەرخەمی لە جێبەجێ كردنی فەرمانەكەو ئەوی تریان بە رۆچوون لە جێبەجیّ كردنیدا.

لەمەوە بۆمان دەردەكەوێت كەحەق میانگیرە لە نێوان زێدەڕۆیی بە زایەدان، هەر بۆیە ئیمامی شەنقیتی ڕەحمەتی خوای لێبێت فەرمویەتی (من جانب التفريط والافراط فقد اهتدى).[٧]

باسی دووەم: ڕەگ و ڕیشەی ڕۆچوونی هاوچەرخ

بێگومان هەموو دیاردەیەك گەر بە وردی تەماشای بكەین و لێكۆڵینەوەی زانستیی لەسەر ئەنجام بدەین دەبینین بە جۆرێك لە جۆرەكان ڕەگو ڕیشاڵی هەیەو پەیوەندیی بەڕابردوی دوورو نزیكی خۆیەوە هەیە، لێرەدا دیاردەی ڕۆچوونی هاوچەرخ لە سێ ڕیشاڵدا دەخەینە ڕوو:

---

[٦] بڕوانە الغلو في الدين لاپەڕە ٣٠

[٧] بڕوانە مشكلة الغلو في الدين لاپەڕە٣٠

یەکەم: ڕەگ و ڕیشەی مێژوویی

گەر بە وردی بڕوانینە ڕێچکەی شووراتەکان – الخوارج [٨]– بۆ نموونـە، دەبیـنین خاڵی لێکچوونیان هەیە لەگەڵ ڕۆچوونەکانی ئەم سەردەمە وەك:

أ– بە کافردانانی ئەو کەسانەی تاوانی گەورە ئەنجام دەدەن.

ب – دابڕان و دوورکەوتنەوە لە کۆمەڵگا.

ج – بە کافردانانی ئەو موسڵمانانەی کە کۆچیان نەکردووە.

د – وڵاتانی ئیسلامیی خانەی کوفرەو خوێنڕشتنیان دروستە.[٩]

ئەمەو دەبێت ئەو ڕاستییە بزانین ئـەم خـاڵی لێکچوونانە ئـەوە ناگەیـەنێت کـە ڕۆچووەکانی ئەم سەردەمە ئەم دیاردەیان لەوانەی پێشووەوە وەرگرتووە. بەپێی لێکۆڵینەوەی وردو زانـستیانە ڕوون بۆتـەوە، ڕۆچـووەکانی ئـەم سـەردەمە هـیچ پەیوەندییان بەوانەی پێشووەوە نییە، بەڵگەش زۆرە بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە لەوانە:

١ – ئەو هەلومەرجەی ئەم بۆچوون و ڕایانەی تێدا هاتۆتە دی، وا ئاسان نەبووە بۆیان بگەڕێنەوە بۆ کتێب و نووسراوەکانی پێشوو، ڕۆچونی هاوچەرخ لە گۆشەی بەندیخانە تاریکەکان و دەرەنجامی ئەشکەنجە و ئازاری نێو زیندانـەکان هاتۆتـە ئاراوە، بە ئەندازەیەکی زۆر لە زیندانەکانی میسر، لە نێو زیندانەکاندا هیچ کتێب و سەرچـاوەو ئـامرازێکی تـر نـەبوە تـا سـودی لێ وەربگیرێـت. تەنانـەت زۆر جـار قورئـانیش لەبەردەسـتدا نـەبوە. تاکـە سەرچـاوەیان ئـەو دەقانـەی قورئـان و

[٨] پێیان وتراوە (الخوارج) دەرچوەکان، چونکە دەرچوونە لە فەرمانی عەلی کوڕی ئەبی تالب خولی لێ ڕازی بێت. ئەمەو زاراوەی خەواریج وەك بەکارهێنانێکی شەرعیی هەموو دەرچوونێك دەگرێتەوە لە پێشەوایەکی هەق (الامام الحق) کە کۆمەڵی موسڵمانان لەسەری کۆك بن لە هەر سەردەمێك لە سەردەمەکاندا. بڕوانە (الغلو فی الدین) لاپەڕە ٧١ و ٨٩.

[٩] بڕوانە مشكلة الغلو في الدين لاپەڕە ٣٩ و ٤٠

فەرمووده بووه کـه لـه بـەریان بـووه، لەگـەڵ زانیـاریی گشتیی خۆیانـدا. بۆیـه دەبیـنین هەلومــەرجی نائاســایی نێــو بەندیخانــەو زوڵــم و ســتەمی ڕژێمــەکان، کاردانەوەی هەڵەو ڕۆچوون و زێدەڕەوی بە شوێندا دێت.

٢– گەر هەموویان نەڵێین ئەوا زۆربەی ئەو کەسانەی تووشی ڕۆچوون وزێدەڕۆیی بون زاناو پسپۆڕو شارەزا نەبوونە بە زانستە شـەرعییەکان، شـارەزاییان نـەبووە سەبارەت بە سەرچاوەو نووسراوەکانی پێشووی ڕۆچووەکان.

٣– ڕۆچوون لە ئەنجامی گفتوگۆو لێکدانەوە سـەبارەت بـە هەنـدێ مەسـەلەی هەنووکەیی هاتۆتە ئاراوە، واتە ڕۆچوون لە دایکبووی هەلومەرج و بارودۆخێکە، هیچ ڕێبازو بنەمایەك نەبووە، تا لەسەری ڕێککەون.

٤– هەنـدێك لەوانـەی کـە کەوتبوونـە نێـو بازنـەی ڕۆچـوونەوە، کاتێـك بۆیـان دەرکەوت سەرەتای ئەم دیدوبۆچوونانە لە شـووراتەکانەوە – خـوارج – سـەری هەڵداوە، پاشگەزبوونەوە لە ڕاوبۆچوونەکانیان، چونکە پێشتر وایـان زانیـوە کـە خۆیان دەستپێشخەری ئەم کارەن.. بەڵام دواتر ڕۆچووە هاوچەرخەکان سودیان لە دیدو بۆچوون و بەڵگەو پاساوی نێو کتێـب و نووسـراوە کۆنـەکان وەرگـرت، چونکە ئەو کەسانەی گفتوگۆیان لەگەڵ دەکردن بۆیان ڕوون دەکردنەوە کە دیدو بۆچوونەکانیان هاوشێوەی – خوارج – و دەستە گومڕاکانی ترە، لە ڕوانگەی ئەو دیـالۆگ و وتـارو بابەتانـەی لەسـەریان بڵاودەکرایـەوە، ئـەمانیش هەسـتان بـە خوێندنەوەو تاووتوێ کردنی نووسراوو کتێبەکانی پێشوو، بۆ بەهێزکردنی پاساوو بەڵگەو گوتاری سیاسیان.

لە کۆتاییدا دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کەوا کاریگەرێتی ڕۆچووە کۆنەکان لەسەر نوێیـەکان کاریگەرێتییـەکی دواتـر بـووە، نەبۆتـە هـۆی دروسـتبوون و هاتنـە

مەیدانیانەوە، بەڵام بۆتە مایەی بەهێزبوون و فراوان بوونی ڕەوتەکەیان و بەڵگەو پاساوەکانیان.

دووەم: ڕەگ و ڕیشەی دەرونیی یان فیکریی و زانستیی

أ – ناتەواویی و ناهاوسەنگیی باری دەرونی ڕۆڵی خۆی هەیە و ناکرێت بە گشتیی نکوڵی لێ بکرێت، بەڵام ناتەواویی باری دەروونیی مەسەلەیەکی خودییە، گەر کەسێکی توندو ڕۆچوو باری دەروونیی نائاسایی بوو، ناکرێت ئەمە بکرێتە ڕێساو بنەما و بەسەر هەموو ڕۆچووەکاندا بچەسپێت، یان بوترێت ڕۆچوون بە گشتیی لە دەرەنجامی ئەم ناهاوسەنگیی و ناتەواوی باری دەرونییەوە دروست دەبێت.

ب – زۆر لە خەوش و ناتەواویە دەرونیەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو فشارانەی ڕووبەڕووی مرۆڤ دەبێتەوە، مرۆڤ بە دەروون ناتەواوی لە دایك نابێ، بەڵکو باری دەروونی بەپێی پەروەردەو بارودۆخ دروست دەبێت و گۆڕانی بەسەردا دێت.

ج – لای هەندێ لە ڕۆچووەکان ئامادەیی دەروونیی هەیەو فشارەکان بە ئاسانی کاریان لێ دەکات و کاردانەوە دروست دەبێت و ڕۆچوون و زێدەڕۆیی دروست دەبێت، بە تایبەتی لای لاوان. هەربۆیە پسپۆڕانی بواری دەروونناسیی دەڵێن: گەر مرۆڤ لە بارودۆخ و واقیعێکدا خۆی بینییەوەو پێی قبوڵ نەکرا، ئەوکات لە نەستیدا دەکەوێتە کاردانەوە، هەرکات کارەکان بەهێزبوون، ئەوا کاردانەوەکەش بەهێز دەبێت، پێدەچێت بەرەو توندڕەویی و توندوتیژیی هەنگاو بنێت.[١٠]

ئەمەو لاوان لە زۆربەی توێژەکانی تری نێو کۆمەڵ زیاتر دەکەونە نێو داوی ڕۆچوون و سەرکەشییەوە، چونکە ئەم توێژە کۆمەڵایەتییە وزەو توانـاو حەماسەتیان زۆرە، بەڵام کەمئەزمونن و ئاستی زانستییان لاوازە.

[١٠] بڕوانە الغلو فی الدین لاپەڕە ١١٦

د – ڕۆچون کاردانەوەیە، یان دەرهاویشتەیەکی سروشتیی زنجیرە کێشەیەکی سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتیی و فەرهەنگیی نێو کۆمەڵگایە، ڕۆچووەکان دەکەونە ژێر فشاری توندەوەو هاوسەنگیی لە دەست دەدەن.

کێشەکە دوو جەمسەری هەیە:

یەکەم: بوونی قەیران و کێشەو بزواندنی و وروژاندنی ئەندامانی کۆمەڵگایەکی دیاری کراو (کار).

دووەم: ناڕازییبوون بەم دیاردەو قەیرانە (کاردانەوە).

کاردانەوەش گەر بە شێوازی توندو ڕۆچووانە بێت ئەمەش دوو هۆی هەیە:

أ – تێکچوونی پرۆگرام و ڕێبازی زانستیی.

ب – تێکچوونی پرۆگرام و ڕێبازی کرداریی.

باسی سێهەم: دەروازەیەکی مێژوویی لەسەر چەمکی ڕۆچوون لە ئاییندا:

یەکێك لەو ڕاستییە روون و ئاشکرایانەی کە دەقەکانی قورئان و فەرمووده بۆمان دەگێڕنەوە و باس لە هەڵوێست و ئاکاری گەلانی پێش ئیسلاممان بۆ دەکەن، ئەوانەی شوێنکەوتەی پەیام و بانگەوازی پێغەمبەران بوون (سڵاوی خوایان لێ بێت) بە ڕێژەی جیاواز پابەندبوونە بە بەرنامەو پەیامی خوداوە، دەکرێت بەسەر سێ کۆمەڵەدا دابەشیان بکەین:

یەکەم: گەردنگیر بە حەق و ڕاستیی و بەردەوام بوون لەسەری.

دووەم: شلڕەوو چەوت و لارو بەزاندنی سنوورە شەرعییەکان.

سێهەم: ڕۆچوون و زێدەڕۆیی لە سنوورەکانی خوای گەورە.

ئەم سێ تاقمە لە ئایینەکانی پێش ئیسلامدا بوونی هەبووەو لە کۆمەڵگای ئیسلامییشدا هاتۆتە ئاراوە، بەنی ئیسرائیل ڕۆچوون لە ئایینەکەیان و

سەرکەشییان کردو خوای گەورەش ئاگاداری کردنەوە و نەهی لێکردن (یا أهل الکتاب لاتغلوا فی دینکم ولا تقولوا علی الله الا الحق، إنما المسیح عیسی ابن مریم رسول الله وکلمته القاها الی مریم، وروح منه فأمنوا بالله ورسوله ولا تقولوا ثلاثة انتهوا خیرا لکم إنما الله إله واحد سبحانه أن یکون له ولد له ما في السماوات وما في ألأرض و کفی بالله وکیلا) النساء ١٧١.

ئەی خاوەنانی کتێب، زیادەڕەویی مەکەن لە ئایینەکەتاندا، جگە لە حەق و ڕاستیی هیچی تر بەدەم خواوە مەڵێن، بە ڕاستیی مەسیح عیسای کوڕی مەریەم جگە لەوەی کە فروستادەی خوایە شتێکی تر نەبووە، لە دایکبوونەکەی بە فەرمانی خوا بووە، کە لە مەریەمدا (بەرجەستە بوو)، عیسا ڕۆح و گیانێکی (تایبەتییە) لەلایەن خواوە بەخشراوە، دە ئیتر باوەڕی دامەزراو بە خوایەتی خواو بە پێغەمبەرانی بهێنن، هەرگیز مەڵێن: خوا سیانە (لەو گوفتارە نابەجێیە) واز بهێنن چاکترە و قازانجتانە، بەڕاستیی خوا تەنها یەك تاکە خوایە، پاك و بێگەردو دووره لەوەی کە منداڵی ببێت (بوختانی ناقۆڵای وا چۆن دەکەن) ؟ ! هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەوییدا هەیە هەر هەمووی ئەو خاوەنیانە، بێگومان خوا بەسە کە بەدیهێنەرو سەرپەرشتیاری (دروستکراوانی بێت) (تەفسیری ئاسان).

هەروەها فەرموویەتی: (قل یا أهل الکتاب لاتغلوا فی دینکم غیر الحق و لاتتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا کثیرا وضلوا عن سواء السبیل) المائدة٧٧.

هەروەها بڵێ ئەی خاوەنانی کتێب زیادەڕەویی مەکەن، لە ئایینەکەتاندا بە زیادەڕەویی نابەجێ و لە سنووری حەق و ڕاستیی دەرمەچن، شوێنی ئارەزووی ئەو کەسانە مەکەون، کە بێگومان پێشان گومڕابون و زۆر کەسیشیان گومڕاکردو ئەوانیش لەو ڕێگەو ڕێبازە لایاندا. (تەفسیری ئاسان)

ئەمەو پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی (... إياكم والغلو في الدين، فأنما أهلك من كان قبلكم الغلو في الدين). [11] هەروەها فەرموویەتی (هلك المتنطعون، قالها ثلاثا) [12]

هەروەها فەرموویەتی: (ان هذا الدين يسر ولن يشاد الدين أحد الا غلبه). [13]

دەقە شەرعییەکانی قورئان و فەرمووده هەرچەنده باسی خاوەن پەرتووکەکان دەکەن، بەڵام مەبەست ئاگادارکردنەوەی موسڵمانانە کە هوشیار بن و دوورکەونەوە لە ڕۆچوون و زێدەڕەویی و یاخییبوون لە سنوورەکانی خودای گەورە، کە مایەی فەوتان و گومڕاییە.

باسی چوارەم: دیاردەی ڕۆچوون لەم چاخ و سەردەمەدا:

ڕۆچوون لەم سەردەم و قۆناغەدا خۆی لە چەندین شێوازی جۆراوجۆردا دەبینێتەوە، گرنگترینیان ئەمانەی لای خوارەوەن:

١ – ڕۆچوون لە چەمك و مانای زاراوەی کۆمەڵ.

لێرەدا ئەو فەرموودانەی کە باس لە پەیوەستبوون و پابەندبوون بە کۆمەڵەوە دەکەن (عليكم بالجماعة) ئاوەژووی دەکەنەوەو وای پێناسە دەکەن و لێکی دەدەنەوە کە مەبەست لە کۆمەڵ، ئەو کۆمەڵ و لایەنەی خۆیانەو بەس.

٢ – ڕۆچوون و دەمارگیریی بۆ کۆمەڵێك یان لایەنێکی دیاری کراو، یان ئەو کۆمەڵ و لایەنە بە سەرچاوەو پێوەری حەق دەزانرێت.

٣ – بە کافردانانی خەڵکی بەهۆی تاوانەوە.

---

[11] رواه النسائى ٣٠٥٤ بڕوانە سنن النسائى لاپەڕە ٧٢٧و رواه الامام احمد ف مسنده وابن ماجه

[12] رواه مسلم ٦٧٢٥ بڕوانە صحيح مسلم كتاب العلم باب هلك المتنطعون لاپەڕە ١٢١٢

[13] رواه البخاري، بڕوانە صحيح البخاري ١/٣٩ لاپەڕە ٨٠.

٤ – بە کافردانانی ئەو کەسانەی لە بازنەی کۆمەڵەکەیان دەچنە دەرەوە.

٥ – بە کافردانانی ئەو فەرمانڕەوایانەی حوکم بە قورئان و فەرموودە ناکەن، بە شێوەیەکی ڕەهاو بێ گوێدانە هەلومەرج و پێوەرە شەرعییەکان.

٦ – بە کافردانانی خەڵکیی کە بە حوکمی خوا کارناکەن، بە شێوەیەکی ڕەهاو بێ ڕەچاوکردنی دەقەکانی شەریعەت.

٧ – بە کافردانانی ئەو کەسانەی کۆچیان نەکردووەو وڵات و کۆمەڵگاکەیان بەجێ نەهێڵاوە.

٨ – بە کافردانانی خەڵکیی و دواتر بە کافردانانی ئەو کەسانەی ئەو خەڵکە بە کافر دانانێن.

٩ – ڕۆچوون سەبارەت بە سەرکردەو فەرماندەی کۆمەڵ و لایەنەکان. جا ئەم ڕۆچوونە لە قاڵبی ستایش و شانازییدا بێت یان تانەو تەشەر و پلاردا بێت.

١٠ – حوکمدان بەوەی وڵاتە ئیسلامییەکان – دارالکفر– ن، خانەی کوفرەو لە میانەی ئەمەوە خوێن و ماڵی خەڵکییان حەڵاڵ دەکرد.

١١ – ڕۆچوون لە چەمکی لاسایی کردنەوە بە شێوەیەکی ڕەها، نکوڵی کردن لە کۆ دەنگی زانایان.

١٢ – ڕۆچوون لە زەمی ئەو کەسانەی لاسایی دەکەنەوە.

١٣ – پابەند کردنی خەڵکیی بە گشتیی بۆ ئەوەی ئیجتیهاد بکەن و بگەنە حوکمە شەرعییەکان.

١٤ – بە حەرام زانینی ئەو شتانەی پاك و حەڵاڵ و بێ لەکەن.

١٥ – توند کردن و گران کردنی دین لەسەر خەڵکیی.

١٦ – هەستان و دژایەتییکردنی فەرمانڕەوای موسڵمان.

١٧ – هەستان و دژایەتییکردنی فەرمانڕەوای ستەمکار.

١٨ – نوێژنەكردن لە مزگەوتەكاندا، گوایە لەسەر بنەمای تەقواو خواپەرستی دانەمەزراون، جگە لەو چوار مزگەوتە – مسجد الحرام – مزگەوتی پێغەمبەر (ﷺ) مسجد الاقصی – مزگەوتی قباء–.

١٩ – نەكردنی نوێژی هەینیی بە بیانووی ئەوەی موسڵمانان لە قۆناغی لاوازییدان.

٢٠ – ڕۆچوون لە دابڕان و دووركەوتنەوە لە كۆمەڵگا بە تەواوی.

٢١ – قسەكردن سەبارەت بە قۆناغبەندیی حوكمە شەرعییەكان، وەك ئەوەی ئێستا قۆناغی – مكیة – و ئێمەش وەك ئەو قۆناغە ئیسلام جێبەجێ دەكەین.

٢٢– نەكردنی كارو فرمان لە دەزگاو ناوەندە حكومییەكاندا.

٢٣ – دەمارگیری بۆ رای تایبەتی خۆیان و داننەنان بە رای بەرامبەر لەو بوارو كارانەی كە لە بازنەی ئیجتیهاد و ئەگەرەكاندان.

٢٤ – پابەند كردنی خەڵكی بەو شتانەی كە خوای گەورە داوای نەكردوە لە بەندەكانی پێوەی پابەند بن.[١٤]

دوای ئاماژەدانێكی خێرا بەچەند شێوازێكی رۆچوون لێرەدا بە پێویستی دەزانین چەند تێبینییەك بخەینە روو:

١– گروپ و دەستە رۆچووەكان، هەریەكەو خاڵێك یان چەند خاڵێك لەوانە دەیانگرێتەوە، بەپێی بازنەی رۆچوونەكانیان.

٢– رۆچوون خۆی لە خۆیدا بزاڤێكە بە ئاراستەی بنەما شەرعییەكان و فەرمانەكانی خوای گەورە، بەڵام ئەم بزافە مەوداو سنوورەكان دەبەزێنێت كە خوای گەورە دەستنیشانی كردووە. رۆچوون لە هەندێك حاڵەتدا جۆرە

[١٤] بڕوانە مشكله الغلو فى الدين لاپەڕە ٨٤ و ٨٥.

زێدەڕۆییەکە لە پابەند بوون بە دینەوە بەو ئەندازەیەی کە خوای گەورە داوای نەکردووە لە بەندەکانی، نەك دەرچون لە بازنەی دین بە تەواوی.

٢- رۆچوون هەموو جار ئەنجام دانی کارێك نییە، بەڵکو هەندێك جار وازهێنانە لە کارێکی دیاریکراو، وازهێنان لە حەڵاڵ و حەرام، کردنی شێوەیەکە لە شێوەکانی رۆچوون گەر بەمەستی دینداریی و پابەندبوون بە دینەوە بێت.

٣- دانە پاڵی زاراوەی رۆچوون بۆ سەر ئایین وەك دەستەواژەی رۆچوون لە ئاییندا دەشێت، لێرەدا رۆچوون لە خودی دینەکەدا نییە، بەڵکو لە شێوازی دینداریەکەدایە، هەروەك خوای گەورە فەرموویەتی (لا تغلوا فى دينكم) المائدە ٧٧ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (اياكم والغلو فى الدين). [١٥]

باسی پێنجەم: ڕوخسارەکانی ڕۆچوون لە ئاییندا

لێرەدا ئاماژە بە چەند سیماو ڕوخسارێکی ڕۆچوون دەدەین لەوانە:

یەکەم: ڕۆچون پەیوەستە بە فیقهی دەقەکانەوە.

ئەمەش بەیەکێك لەم کارانە دێتە دی:

أ - شیکردنەوەو ڕاڤەکردنی دەقەکان بە شەقلێکی توندڕەوانە، کە پێچەوانەیە بە سیمای گشتیی شەریعەت و مەبەستە بنەڕەتییەکانی، ئەو کات توندیی لەسەرخۆی و خەڵکیی پەیڕەو دەکات.

ب - بە سەرخۆداسەپاندنی جۆرە ڕاڤەکردنێکی قورئان، کە خوداوەند داوای ئەوەی لە موسڵمانان نەکردووە. ئیمامی شاطبی فەرمویەتی (ومن طماح النفوس الى مالم تكلف به، نشأت الفرق كلها أو أكثرها). [١٦]

---

[١٥] رواه النسائى ٣٠٥٤ بڕوانە سنن النسائى لاپەڕە٧٢٧ و رواه الامام احمد فى مسندە وابن ماجه

[١٦] بڕوانە الغلو في الدين لاپەڕە ٨٣

دووەم: یان ڕۆچوون پەیوەستە بە ئەحكامەوە: ئەمـەش لـە دوو خاڵدا ڕەنـگ دەداتەوە

أ – خۆ پەیوەست كردن و بەسەرخۆداسەپاندنی چەندین سروتی ئایینیی و نزاو عیبادەتێك كە خوای گەورە فەرمانی پێ نەكردووە.

ب – قەدەغەكردنی شتی چاك و پـاك و بەچـێژ، كـە خـوای گـەورە ڕێپێپێـداوەو دروست و ڕەوایە. ئەمەش جۆرە ڕۆچوون و زێدەڕەوییەكە.

ج – وازهێنان لە پێویستییەكان یان لە هەندێكیان، وەك وازهێنان لە خواردن و خواردنەوەو هاوسـەرگیریی و خـەوتن و شـتی تـر، وازهێنـان لەمانـە ڕۆچـوون و زێدەڕەوییەو پێچەوانەی ڕەوت و سوننەتی ئەم ئایینەیە.

سێیەم: یان ڕۆچون پەیوەستە بە هەڵوێست وەرگرتن لە كەسانی تر ئەمەش لە دوو شێوەدا خۆی دەبینێتەوە:

أ – هەڵوێست وەرگرتن لە كەسانێك یان كۆمەڵێك، بێئەندازە ستایشیان دەكەن و بەسەرچاوەی حەق و ڕاستییان لە قەڵەم دەدەن و پلەی بێ هەڵـەو بێپەڵـەییان دەدەنێ.

ب – هەڵوێستوەرگرتن لـە كەسـانێك یـان كۆمـەڵێك، بێئەنـدازە سەرزەنـشتیان دەكەن و تا ئاستی بە كافردانانیان، یان مۆركی كۆمەڵگای ئیسلامیی دادەڕنرێت لەو كۆمەڵەو بە كۆمەڵگای نەفامی ناوزەد دەكرێت.

باسی شەشەم: جۆرەكانی ڕۆچوون لە ئاییندا

یەكەم، ڕۆچوونی تێكڕایی لە ئایین و بیرباوەڕدا.

ئەم جۆرەیان بواری عەقیدەو بیروباوەڕ دەگرێتەوە وەك ڕۆچوون لە بە كافرزانین دا، وەك بە كافردانانی كەسانی گوناهبار، ئـەم جـۆرە ڕۆچـوەنە مەترسـیدارترین

جۆری ڕۆچوون و زێدەڕەو دەبێت ئەو ڕاستییە بزانین هۆكاری دروستبوون و هاتنە كایەوەی دەستەو تاقمە گومڕاكان ڕۆچوونی تێكڕایی بوو لە بیروباوەڕدا.

دەشێت بڵێین: سیفات و خاڵی لێكچوونی دەستەو گرووپە ڕۆچووەكان بە درێژایی مێژوو لێك نزیكن. لە فەرمودەیەكدا پێغەمبەری ئازیز (ﷺ) فەرمویەتی: (ان من ضئضئ هذا قوما يقرؤن القرأن لا يجاوز حناجرهم، يقتلون أهل الإسلام، ويدعون أهل الأوثان يمرقون من الاسلام كما يمرق السهم من الرمية لئن ادركتهم لاقتلنهم قتل عاد).[17]

لە میانەی ئەم فەرمودە پیرۆزەوە دوو سیفاتی تاقمە ڕۆچووەكان دەردەكەوێت:

أ – تێنەگەیشتن لە قورئان، ئەمانە قورئان دەخوێننەوە بەبێ تێگەیشتن لە ماناو ڕاڤەكەی، ئەمەش وا دەكات ئەو ئایەتانەی دەربارەی بێباوەڕان هاتۆتە خوارەوە، ئەمان بەسەر موسڵماناندا جێبەجێی بكەن، ئەوەتا عەبدوڵای كوڕی عومەر (خوایان لێ ڕازی بێت) سەبارەت بە – خوارج – دەڵێت: (انهم انطلقوا الى ايات نزلت فى الكفار فجعلوها على المؤمنين).[18]

ب – بە كافردانان: هەندێك لەوانە كوشتنی موسڵمانانیان بە حەڵاڵ دەزانی (أبو قلابه) ڕەحمەتی خوای لێبێت وتویەتی (ما ابتدع رجل بدعة الا استحل السيف) [19]

شەیخولئیسلام ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت وتوویەتی: (طريقة أهل البدع يجمعون بين الجهل والظلم فيبتدعون بدعة مخالفة للكتاب والسنة وإجماع الصحابة، ويكفرون من خالفهم فى بدعهم).[20]

---

[17] رواه البخاري ومسلم ، البخاري ٣٣٤٤ وە ٧٤٣٢ بڕوانە صحيح البخاري لاپەڕە ١٧٩٣، مسلم ٢٤٤٩ بڕوانە صحيح مسلم لاپەڕە ٤٧٣

[18] ذكره البخاري تعليقا ٨ / ٥١ بڕوانە صحيح البخاري باب قتل الخوارج و الملحدين بعد اقامة الحجة عليهم لاپەڕە ١٦٨٥

[19] (رواه الدارمي ١ / ٤٤ رقم ١٠٠ باب اتباع السنة. بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە٢٥

ڕێبازی خاوەن داهێنراوەكان دوو سیفەتی نەفامی و ستەم كردن لەخۆدەگرێت، داهێنانێك دێتە ئاراوە پێچەوانە بە قورئان و سونەت و كۆ دەنگی هاوەڵان، هەركەسێكیش پێچەوانەی داهێنانەكانیان بێت بە كافر لە قەڵەمی دەدەن.

دووەم: ڕۆچزونی بەشی كرداری.

ئەم جۆرە ڕۆچوونە بەندە بە بەشێك یان چەند بەشێك لە بەشەكانی كرداری شەریعەت، جا ئەو ڕۆچوونە بە وتەو زمان بێت، یان بە كردارو ئاكار، وەك: شەونوێژ.

گەر ڕۆچوونی بەشی كرداریی پەیوست بێت بە بیروباوەڕێكی خراپ و شێوێنراوەوە، ئەوا دەبێتە ڕۆچوونێكی تێكڕایی بیروباوەڕیی، وەك: دابڕان و نوێژ نەكردن لە مزگەوتی موسڵماناندا، بەوەی بە مزگەوتی (ضرار) یان بزانرێت. هەروەها گەر ئەندازەو ڕێژەی ڕۆچوونی بەشی كرداریی فرە بوون، ئەوا دەگۆڕێن بۆ ڕۆچوونی تێكڕایی بیروباوەڕیی. پێغەمبەر (ﷺ) چارەسەری چەندین وێنەی ڕۆچوونی كرداریی كردووە كە لە سەردەمی خۆیدا ڕووی داوە، بواری ئاماژە پێكردنیمان نییە.

[20] الرد علی البكری ٢ / ٢٥٢ بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە٢٥

بەشی دووەم: هۆكارەكانی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی لە ئاییندا

هۆكارەكانی ڕۆچوون زۆرن، لێرەدا ئاماژە بە گرنگترینیان دەدەین بە كورتی:

١- نەزانینی حوكمی شەرعی: ئەمەش بۆ نەبوونی هوشیاریی ئایینیی و تێگەیشتنێكی قووڵ بۆ دەقە شەرعییەكان دەگەڕێتەوە، ئەو كەسانە جورئەتێكی كوێرانەیان بۆ دروست دەبێت و بێتێگەیشتن لە دەقە شەرعییەكان و زانینی مەبەست و پەیبردن بە نهێنیەكانی زمان و... هتد حوكم و فەتوای جۆراو جۆر دەدەن. بەواتایەكی دی نەزانینی حوكمی شەرعی خۆی لە چەند بوارێكدا دەبینێتەوە، وەك: نەزانین سەبارەت بە دەقەكانی قورئان و فەرموودە، نەزانینی ڕێباز و پەیڕەوی پێشین، نەزانینی مەبەست و حیكمەتی دەقە شەرعییەكان، نەزانینی حەقیقەتی ئیمان و پەیوەندیی بە كردەوەكانەوە، نەزانینی سوننەتەكانی خوای گەورەو.. هتد. هەریەك لەمانە سەنگ و كاریگەرێتی خۆی هەیە.

٢- تێكچوونی باری كۆمەڵایەتیی و شیرازەی ڕەوشت و دژایەتی كردنی دابونەریتە ئیسلامییەكان لە ژێر لافیتەی ئازادییدا بە یەكێك لە هۆكارەكانی ڕۆچوون دێتە ئەژماردن لەم سەردەم و قۆناغەدا، گەر بە نێو شەقام و بازاڕو زانكۆكاندا بگەڕێین و تەماشای زۆرێك لە كەناڵەكانی ڕاگەیاندن بكەین بەسانایی بۆمان دەردەكەوێت تا چ ئەندازەیەك شیرازەی كۆمەڵگا شێوێنراوە و سنوورە شەرعییەكان بەزێنراون.

٣- بەرتەسكردنەوەی بوار بۆ زانایان و بیریارانی ئیسلامیی میانڕەو و داخستنی زۆربەی دەروازەكان بە ڕوویاندا، پاساوێكی باش و خزمەتێكی زۆرە بە هێزی ڕۆچووان و پەیامەكەیان، ڕۆچووان لەم قۆناغ و سەردەمەدا بە هێزترین پاساو بەڵگەیان ئەو دژایەتییكردنەیە بە دین كە لە زۆرێك لە وڵاتانی جیهانی ئیسلامییدا پیادە دەكرێت لە ژێر لافیتەو ناونیشانی جۆراو جۆردا.[٢١]

---

[٢١] بڕوانە التطرف والغلو، دكتور طارق محمد الطواری لاپەڕە ٧ - ٨.

٤- هۆكاری سیاسیی: بارودۆخی جیهانی ئیسلامیی و داگیركردن و بە تاڵانبردنی موڵك و سامان و دەستەڵاتی دیكتاتۆرانەو خۆسەپێنەرانە كە بە ئاگرونئاسن فەرمانڕەوایەتی دەكەن لە چەندین وڵاتی ئیسلامییدا، زەمینەیەكی لەبارن بۆ سەرهەڵدان و گەشەكردنی هزرو بیرو بۆچونی رۆچووەكان، لە هەمان كاتدا دژایەتییكردنی رەوتی ئیسلامیی بە گشتیی و بوارنەدان بە ئیسلامییەكان و گرتن و راونان و قەدەغە كردنی سیما ئیسلامییەكان لە هەندێك شوێندا پاساوو زەمینەسازیی بووە بۆ سەرهەڵدان و گەشەكردنی دیاردەی رۆچوون.

٥- سەپاندنی سیستم و پەیرەوی رۆژئاوا لە رووی سیاسی و ئابوریی و كۆمەلأیەتیی و فێربوون و بوارەكانی تر، بە شێوازێكی كوێرانە بەسەر كۆمەڵگادا بێ رەچاوكردنی تایبەتمەندیی كۆمەڵگای ئیسلامیی لە رووی عەقیدەو بیروباوەڕو داب و نەریت و...هتد. هەوڵدان بۆ سڕینەوەی ناسنامەی ئایینیی و كلتووری رەسەنی خۆی، ئەمە خۆی لە خۆیدا كارێكی ناڕەوایە و كاردانەوەی بە دوودادێت.[٢٢]

٦- بە رۆژئاواییكردن: دوای كۆتایی هاتنی سیاسەتی ئیستعماری سەربازیی، بە رۆژئاواییكردن و بە عەلمانی كردن جێگای گرتەوە، بەپێی پلان و بەرنامەیەكی ورد و داڕێژراوو هاوكاریی و كۆمەكی دەرەكی لە هەموو بوارەكاندا، لە زۆربەی وڵاتانی جیهانی ئیسلامییدا. بە رۆژئاواییكردن بێ گوێدانە ئایین و كلتووری گەلان، جۆرێك لە كاردانەوە دروست دەكات، هەروەك مامۆستا تاریق البشری وتوویەتی: رۆچوون بە ئەندازەو شێوازی جیاجیا دەمێنێتەوە، لە ماوەو قۆناغە جیاجیاكان، تا ئەو كاتەی بالأدەستی بە رۆژئاواییكردن بمێنێت. رۆچوون لاواز دەبێت بە لاوازبوونی سیستم و دیاردە بە رۆژئاواییكردن.[٢٣] پێویستە هەماهەنگیی و

[٢٢] بڕوانە الغلو فی الدین، لاپەڕە ١٢١.

[٢٣] سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەڕە

هاوكاریی لە هەموو بوارەكاندا هەبێت، لە نێوان جیهانی ئیسلامیی و رۆژئاوادا، ئەمەش لە قازانج و بەرژەوەندی هەموو لایەكدایە، بەڵام كۆپیكردنی ئەزموون و بیرو دید و بۆچوونیان دەبێتە مایەی گرفت و شێواندنی كۆمەڵگاو ئەمەش كاردانەوەی لێ فەراهەم دێت.

٧- باری ئابووریی: گەر تاماشای زۆرێك لە وڵاتانی ئیسلامیی بكەین كە زۆربەیان خاوەنی داهات و سامانێكی زۆر و زەبەندن، بەڵام دەبینین توێژو چینێكی دەستەڵات دار موڵك و سامانی وڵاتیان بۆ خۆیان و خانەوادەو گزیرەكانیان قۆرغ كردووە، دەستەڵاتی سیاسیان بە خراپترین شێوە بە كارهێناوە بۆ خۆ دەوڵەمەندكردن و پاوان كردنی شادەمارەكانی ژیانی ئابووریی لە وڵاتدا. لەم لاشەوە چینێكی بەرفراوانی میللەت لە ژێر هێڵی هەژاریی و نەبوونیی دان و لە نێو قەیران و گرفتەكانی ژیاندا دەناڵێنن و كەسایەتیی و كەرامەتیان دەڕوشێنرێت.بڵاوبونەوەی دیاردەی بێكاریی لە نێو هەزاران لاو و دەرچوی زانكۆ و پەیمانگاكاندا و... هتد ئەم كێشانەو چارەسەرنەكردنیان، رق و قین لە نێو دڵ و دەرون و هەست و نەستی خەڵكدا دروست دەكات بەرامبەر بە دەستەڵات و دام و دەزگاكان و هاوپەیمانەكانی. لەم حاڵەتەدانەدا چینە بێبەشەكە بە سروشتی مرۆیی خۆی رقی لە دەوڵەمەند و دەستەڵاتدارە و بەسەرچاوەی ستەمی دەزانێت، لەبەر ئەوەی هەژاریی و نەبوونیی و بێبەشیی كاریگەری نەرێنی لە سەر لاشەو هزرو دەرونی مرۆڤ دروست دەكات و رقی لە دەستەڵات و پارێزەرانی دەبێتەوە. لەم هەلو مەرجانەدا زەمینە لە بارە بۆ سەرهەڵدان و گەشەكردنی دیاردەی رۆچوون و زێدەڕۆیی جا لە ژێر لافیتەی ئاییندا بێت، یان هەرناوو لافیتەیەكی تر.[٢٤]

---

[٢٤] بڕوانە التطرف والغلو ، دكتور طارق محمد الطواری لاپەڕە ٨-٩.

بەشی سێهەم: شوێنەوار و كاریگەرێتی كێشەی رۆچوون و مەترسییەكانی

رۆچوون وەك دیاردەیەكی زیانبەخش كاریگەرێتی خۆی لەسەر ئاستی تاك و كۆمەڵ بەجێ دێڵێت لە چەندین بواری جیاجیادا، وەك بواری عەقیدە و بیروباوەڕ و لایەنی كۆمەڵایەتیی و دەروونیی و هەڵسوكەوت و رەفتارو...هتد. لێرەدا بەكورتی باس لە دوو جۆر لەو كاریگەرێتییانە دەكەین، لە دوو بەنددا.

باسی یەكەم: شوێنەوارو كاریگەرێتی ڕۆچوون لەسەر عەقیدەو بیروباوەڕ

ڕۆچوون وەك لادان و تاوانێك كاریگەرێتی خۆی هەیە لەسەر عەقیدەو بیروباوەڕ، ئەمەش لە چەند خاڵێكدا خۆی دەبینێتەوە، لەوانە:

١- گومڕایی لە ڕێنوێنی خودا:

گەر بڕوانینە دەقەكانی قورئان و فەرمودە بە سانایی ئەم خاڵەمان بۆ دەردەكەوێت، ئەوەتا خوای گەورە پەیوەستبوونی بە قورئان و فەرمودەوە بەسەرچاوەی ڕێنوێنی و هیدایەت ناوزەدكردووەو لە بەرامبەریشدا لادان و دووركەوتنەوە لێی مایەی گومڕایی و سەرلێشێواوی و خەشمی پەروەردگارە (فاما یأتینكم مني هدى فمن تبع هداي فلا یضل ولایشقى، ومن أعرض عن ذكري فإن له معیشة ضنكا ونحشره یوم القیامة أعمى) سوره طه: ١٢٣-١٢٤

جا ئەگەر هیدایەت و ڕێنموونیی من بۆ ئێوە هات، ئەوەی شوێنی بەرنامەكەم بكەوێت، نە گومڕا دەبێت، نە ناخۆشیی و ناڕەحەتیی و ناسۆر دێتە ڕێی. ئەوەیش ڕوو وەربگێڕێت لە بەرنامە و یادی من و پشتی تێ بكات، بێگومان بۆ ئەو جۆرە كەسانە ژیانێكی ترش و تاڵ و ناخۆش پێش دێت، لە ڕۆژی قیامەتیشدا بە كوێریی حەشری دەكەین. (تەفسیری ئاسان لاپەڕە ٣٢٠).

ئیبن عەباس (خوایان لێ رازی بێت) لە راڤەی ئەم ئایەتەی پێشوودا فەرمویەتی: (تضمن الله لمن قرأ القرآن واتبع ما فيه أن لا يضل في الدنيا ولا يشقى في الآخرة).[٢٥]
بەواتای هەرکەس قورئان بخوێنێ و شوێنکەوتەی دەقەکانی بێت، لە دونیادا گومرا نابێت و لە دوارۆژیشدا توشی ناسۆری و ناڕەحەتی نابێت.

٢– پەرتەوازبون (التفرق)

مەبەستی پیرۆزی شەریعەتی ئیسلام و ئامانجە بالاکانی ئەوەیە، بڕواداران هاودەنگ و یەك دەنگ و یەك دڵ بن لەسەر حەق و پەیوەست بن بە کۆمەڵ، وریابن لە دوبەرەکی و پەرتەوازەبون.ئەوەتا خوای گەورە فەرموویەتی: (يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتنّ الا وأنتم مسلمون، واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرّقوا). ال عمران: ١٠٢– ١٠٣.

ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، لە خوا بترسن و پارێزکار بن، بەشێوەیەکی وا کە شایستەی ئەو زاتەیەو هەمیشە پابەند و دامەزراوبن لەسەر ئیسلامەتی، بۆئەوەی هەر کاتێك مردن بە ئیمان و ئیسلامەتی نەبێت نەمرن. (تەفسیری ئاسان، لاپەڕە٦٣).

هەروەها فەرمویەتی: (ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ما جاءهم البينات، وأولئك لهم عذاب عظيم، يوم تبيض وجوه وتسود وجوه، فأما الذين اسودت وجوههم أكفرتم بعد ايمانكم، فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون، وأما الذين ابيضت وجوههم ففي رحمة الله هم فيها خالدون) ال عمران: ١٠٥–١٠٧.

نەکەن وەکو ئەو کەسانە بن کە ناکۆکیی و دووبەرەکییان لە ناودا بەرپابوو، لە یەکتر دابڕان، دوای ئەوەی ئەو هەموو بەڵگەو نیشانە روونەیان بۆ هاتبوو (کە سەرکەوتن لە یەکڕیزییدایە)، ئا ئەوانە سزایەکی گەورەو سەخت چاوەڕێیانە،

[٢٥] رواه الطبراني ١٦/٢٢٥. بڕوانە مشكلة الغلو في الدين، لاپەڕە

رۆژێك دێت روخسارانێك سپی دەبن و روخسارانێك رەش هەڵدەگەڕێن، جا ئەوانەی کە روخساریان رەش هەڵگەڕاوە (پێیان دەوترێت) باشە، ئەوە ئێوە پاش ئیمانداری، پەشیمان بونەوەو رێبازی کوفرتان گرتەبەر؟! دە بچێژن سزا و ئازار بە هۆی کافربوونتانەوە. بەڵام ئەوانەی روخساریان سپی و گەش و جوانە لە ناو رەحمەت و میهرەبانیی خوادا ژیان دەبەنە سەر بۆ هەمیشە و بۆ هەتاهەتایی. (تەفسیری ئاسان لاپەڕە ٦٣).

هەروەها فەرمویەتی: (وان هذا صراطي مستقيما فأتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله) (الانعام ١٥٣).

بە واتای ئەمە رێباز و بەرنامەی راستی منەو شوێنی کەون و شوێنی رێچکە و رێبازەکانی تر مەکەون، چونکە پەرتەوازەو جیاتان دەکاتەوە لە بەرنامەی خوا. دەبینین رێگای راستیی تەنها یەك رێگایەو مایەی بەختەوەریی و سەرفرازییە، بەڵام رێچکەو رێبازەکانی تر فرەو هەمەلایەنن و جوولەکەو گاور و ئاگرپەرست و هەموو رێچکەو دەستەو تاقمێکی گومڕاو سەرلێشێواوو ئەوانەی شوێنی گومان و هەواو ئارەزووەکانیان دەکەون دەگرێتەوە.

هەروەها فەرمویەتی: (ان الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعاً لست منهم في شيء، انما أمرهم الى الله، ثم ينبئهم بما كانوا يفعلون) الانعام ١٥٩.

بەواتای: بەراستیی ئەوانەی ئایینەکەیان بەش بەش کرد و بوونە دەستەدەستەو پارچەپارچە (بڕوایان بە هەندێك قورئان هەیەو هەندێکی تری پشتگوێ دەخەن)، ئەوە لە هیچ شتێکدا تۆ لەوان نیت، بەڵکو تۆ لەوان بەرییت، بەراستیی ئەوانە کاریان بۆ لای خوایەو تۆڵەی لادانیان لێدەستێنێتەوە، لەوەودوا هەواڵی هەمووئەو کارو کردەوانەیان پێ دەدات کە ئەنجامی دەدەن. (تەفسیری ئاسان).

ئەمەو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی: (... أما بعد فإن خير الحديث كتاب الله، وخير الهدي هدي محمد، وشرّ الأمور محدثاتها وكل بدعة ضلالة)[٢٦]، (وكل ضلالة في النار). [٢٧]

حافیز ئیبن رەجەب رەحمەتی خوای لێبێت سەبارەت بە وتەی پێغەمبەر ﷺ(كل بدعة ضلالة) وتویەتی: ئەمە (جوامع الكلم)ە، واتە كاكڵەو پوختەی وتەكانەو بنەمایەكی گەورەیە لە بنەماكانی ئایین.. هەر كەسە شتێكی داهێناو دایە پاڵ ئایین و لە بنەڕەت و بنەماكانی ئاییندا بوونی نەبوو، ئەوە گومڕاییەو ئایین لێی بەرییە، جا ئەو مەسەلەو بابەتانە لە بواری عەقیدە، یان كردەوە، یان وتەی ئاشكراو پەنهانی بێت. [٢٨]

هەروەها ئیبن مەسعود (خوایان لێ رازیبێت) فەرمویەتی: (اننا نقتدي ولا نبتدي، ونتبع ولا نبتدع، ولن نضل ما تمسكنا بالأثر)[٢٩].

پێغەمبەری ئازیزیش ﷺ فەرمویەتی: (تركت فيكم أمرين لن تضلوا ما تمسكتم بهما، كتاب الله وسنة نبيه). [٣٠]

دەبینین دەقی فەرمودەكان رێنوێنییمان دەكەن، هانمان دەدەن، تا پەیوەست و گەردنگیر بین بە قورئان و فەرمودەوە، لەو دوو سەرچاوە چاك و بێگەردە لانەدەین و زێدەڕۆیی نەكەین، هەر لادانێك دەرەنجامەكەی گومڕایی و

[٢٦] رواه مسلم في كتاب الجمعة، بڕوانە صحيح مسلم لاپەڕە ٣٨٩

[٢٧] رواه النسائي كتاب الصلاة العيدين باب كيفية الخطبة

[٢٨] جامع العلوم والحطم ٢٥٢، بڕوانە مشكلة الغلو ، ٦٦٢.

[٢٩] رواه اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد ٨٦/١. سەرچاوەی پێشوو٦٦٣

[٣٠] اخرجه المالك في الموطأ (بلاغاً) كتاب القدر باب النهي عن القول بالقدر ٨٩٩/٢ والحاكم في المستدرك ٩٣/١، قال الألباني اسناده حسن في مشكاة المصابيح ٦٦/١. بڕوانە سەرچاوەی پێشوو ٦٦٠.

سەرلێشێواوی و شوێنكەوتنی هەواو ئارەزووە، چونكە بنچینەی گومڕایی شوێنكەوتنی گومان و هەواو ئارەزووە.

خوای گەورە سەبارەت بە لادان و گومڕایی گەلەكەی حەزرەتی موسا (علیه السلام) فەرمویەتی: (وإذ قال موسی لقومه یا قوم لم تؤذوننی وقد تعلمون اني رسول الله الیكم فلما زاغوا أزاغ الله قلوبهم والله لا یهدي القوم الفاسقین) الصف: ٥.

بەواتای حەزرەتی موسا بە قەومەكەی وت: ئەی قەوم و هۆزم ئێوە بۆچی ئازاری رۆح و دڵم دەدەن، لە كاتێكدا بێگومان دەزانن كە من پێغەمبەر و رەوانەكراوی خوام بۆتان، جا كاتێك ئەوان گوێیان بۆ راستیی نەگرت و لە حەق لایاندا، خوایش دڵەكانیانی لە خشتەبرد و مۆری پێدانا، چونكە خوا رێنمویی قەوم و هۆزی تاوانكار و لە سنوور دەرچوو ناكات. تەفسیری ئاسان: ٥٥١.

هەركەس لابدات لە رێبازی حەق دوای روونكردنەوەی رێنوێنی خودا (ومن یشاقق الرسول من بعد ما تبین له الهدی ویتبع غیر سبیل المؤمنین نُولّه ما تولّی ونصله جهنم وساءت مصیراً) النساء ١١٥.

هەركەس دژایەتی پێغەمبەرﷺ بكات و لێی جیابێتەوە لە دوای ئەوەی رێگەی راست و دروستی بۆ روون بۆتەوەو رێبازێك بگرێتەبەر كە جیابێت لە رێگەو رێبازی ئیمانداران، ئەوە رووی وەردەچەرخێنین بۆ ئەو روگەو بەرنامەیەی هەڵی بژاردوەو رووی تێكردوە، (لە قیامەتیشدا) دەیخەینە ناو دۆزەخەوەو دەیسوتێنین، كە ئەویش سەرئەنجامێكی زۆر ناخۆش و سامناكە. (تەفسیری ئاسان لاپەڕە ٩٧).

باسی دووەم: شوێنەوارو كاریگەرێتی ڕۆچوون لەسەر دیدو بیروبۆچوون

ڕۆچوون چۆن شوێنەوارو كاریگەریەتی خۆی بەجێ دێڵێت لەسەر عەقیدەو بیرو باوەڕ، بەهەمان تەرز سەنگی خۆی هەیە لەسەر بیرو دیدو بۆچوونی خەڵكیی، لەم

دەستپێکەدا ئاماژە بە چەند خاڵێك دەدەین کە شوێنەواری ڕۆچوونیان بە زەقـی پێوە دیارە:

١ – جیاوازی و دژیەکی:

یەکێك لە نیشانەکانی شوێنکەوتەی پەیامی حـەق، بـەردەوامبوون و نـەگۆڕان و دامەزراوییانە لەسەر حەق، چونکە سەرچاوەی وەرگرتنیان قورئان و فەرموودەیە بە تێگەیشتنێکی دروسـت، ئـەم دوو سەرچـاوە بێگـەردەش دژیـەکی تێدا نییـە، خوای گەورەش فەرمویەتی (أفلا يتدبرون القرأن ولو كان من عند غير الله لوجـدوا فيه إختلافا كثيرا) النساء ٨٢. بە واتای (ئەوە بۆ ئەوانە سەرنجی قورئان نادەن و لێکی نادەنەوەو لێی ورد نابنەوە ؟ خۆ ئەگەر لە لایەن کەسێکی ترەوە بولیە جگە لە خوا، بێگومـان جیـاوازیی و دژایەتیـەکی زۆریـان تێدا دەدۆزیـەوە) تەفسیری ئاسان لاپەڕە ٩١.

٢ – شێواندنی وێنەی ئیسلام و موسڵمانان.

ئیـــسلام ئـــایینی چـــاودێریی و پاراســـتنی بەرژەوەندییـــەکان و وەلانـــان و دوورخستنەوەی زیانەکانە. هەر بۆیە پاراستنی ئایینی ئەم ئومەتە لە هەر ڕەخنەو پلارو توانجێك کە بێباوەڕان و نەیاران ئاڕاستەی دەکەن، ئـەرك و بەرپرسـیارێتی بڕوادارانی نەتەوەی ئیسلامە، لـە دەروازەی (سد الـذرائع) بـە واتـای بـەرگرتن و داخستنی بەهانەو پەڵپ و پاساو، لە کاتێکدا ئەو کارانە لـە بنەڕەتـدا دروسـت و ڕێپێـدراوە، بـەڵام قەدەغـە دەکرێـت و بـواری نـادرێتێ لەبـەر بەرژەوەنـدی، وەك ئەوەی خوای گەورە، لێمان قەدەغە دەکات قسەو جنێوو تانەو تەشەر بدەین لە بتەکان و خوا دەسکردەکانی بێباوەڕان، تا نەبێتە پاسـاوو بیـانو بـۆ بێبـاوەڕان قسەو جنێو بە خوای گەورە بدەن، (ولاتسبوا الذين يدعون من دون الله فيسبو الله

عدوا بغير علم كذلك زينا لكل أمـة عملـهم ثـم الى ربهـم مـرجعهم فينبـئهم بمـا كـانوا يعملون) الانعام ١٠٨.

((ئەی ئیمانداران) نەكەن جوێن بدەن بەو بت و شتانەی كە (نەفامان) هاواری لێ دەكەن و دەیپەرستن بێجگە لە خوا، نەوەكو ئەوانیش بـە ناهـەق و بـە نـەفامی جوێن بدەن بە خوا (چونكە ئەوانە) نایناسن و قەدری نازانن، ئا بەو شێوەیە ئێمە بۆ هەر گەلو ئوممەتێك كردەوەكەیانمان ڕازاندۆتەوە، لەوەودوا گەڕانەوەیان هەر بۆ لای پەروەردگاریانە، ئەوسا ئاگاداریان دەكاتـەوە بـەو كـارو كردەوانـەی كـە دەیانكرد) تەفسیری ئاسان لاپەڕە ١٤١.

دەبێت ئەو ڕاستییە لە یاد نەكـەین, ئـەو كەسـانەی بـە نـاوی ئایینییـەوە كـارو كردەوەیەك دەنوێنن, خەڵكیی كارەكەیان دەداتـە پـاڵ ئایینەكـە, گـەر كەسـێك ڕۆچوو بێ و ئایین لە سەرخۆی و خەڵكی توند بكات, فەرمانی توند وستەم لە سەر خەڵكیی دەر بكات, خەڵكیی كارەكـەی ناداتـە پـاڵ خـۆی، بـەڵكو دەیداتـە پـاڵ ئایینەكەی, ئەمەش دەكرێتە پاساوێك بۆ دژایەتی كردنی ئایین....

ڕۆچوون و توندیی هەندێ كەس و لایەن بە ناوی ئایینەوە، بۆتە مایەی شێواندن و لەكەدار كردنی ئیسلام و موسڵمانان لەم قۆناغ و سەردەمەدا, هەروا بۆتە پاساوێك ناحەزانی ئیـسلام لێیـەوە دزە دەكـەن ودژایـەتی ئیـسلام دەكـەن, گـەر رەفتـارو ئاكاری ئەو جۆرە كەسانە نەبوایە, ئەوانیش نەیاندەتوانی بەم شێوەیە جورئـەت بدەنە خۆیان و دژایەتی ئیسلام بكەن.

٣- دووركەوتنەوەو سڵەمینەوەلە ئیسلام:

ئیـسلام ئـایینی لێبـوردەیی وئاسـانكارییە, ئەمـەش سیمای ڕوون و پرشـنگداری ئیسلامەو بەمەش لە ئایینەكانی تر جودا دەكرێتـەوە, بـۆ ئـەم مەبەسـتە خـوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی (الذين يتبعون الرسول الـنبي الامـي الـذي

یجدونه مكتوبا عندهم فى التوراة والانجیل یأمرهم بالمعروف وینهاهم عن المنكر و یحل لهم الطیبات و یحرم علیهم الخبائث و یضع عنهم إصرهم والاغلال التي كانت علیهم فاالذین امنوا به وعزروه ونصروه واتبعوا النور الذى انزل معه أولئك هم المفلحون). الاعراف١٥٧.

ئەوانەی كە شوینی ئەم (محمد ﷺ) پێغەمبەرە هەواڵدەرە نەخوێندەوارە دەكەون ئەوەی كە (گاور و جوو ناونیشانیان) دەستیان دەكەوێت نووسراوە لای ئەوان لە تەورات و ئینجیلدا, فەرمانیان پێدەدات بە چاكەو قەدەغەی گوناه و خراپەیان لێ دەكات و هەرچییەك پاك وچاكە بۆیان حەڵاڵ دەكات و هەرچی پیس و نا پوختە لێیان حەرام دەكات و ئەركە قورس و سەنگینەكان لە سەر شانیان لادەبات, ئەو كۆت وزنجیرانەش كە لە سەریان بو لادەبات (وەكو خۆكوشتن لە كاتی تەوبەدا... هتد) جا ئەوانی باوەڕیان پێ هێناوەو پشتیوانیان لێ كردووەو پشت گیریان لێ كردووە و شوێنی ئەو نوورە كەوتون (كە قورئانە) و هاورێ لە گەڵیدا رەوانە كراوە, هەر ئەوانە سەرفرازو رزگارن) تەفسیری ئاسان ١٧٠

هەروەها فەرموویەتی: (وما جعل علیكم فى الدین من حرج) الحج ٧٨.

لەم ئایین و بەرنامەیەدا هیچ جۆرە شتێكی ناڕەواو قورس و گرانی لەسەر دانەناون كە نەتوانن ئەنجامی بدەن. (تەفسیری ئاسان ٣٤١).

هەروەها فەرمویەتی (یرید الله بكم الیسر ولا یرید بكم العسر) البقرة ١٨٥

بە واتای (خوا ئاسانكاریی بۆ ئیوە دەوێت و نایەوێت (پەرستن و فەرزەكانتان) لەسەر قورس و گران بكات) تەفسیری ئاسان، لاپەڕە ٢٨.

ئیسلام ئایینێكە لەگەڵ فیترەتی مرۆڤدایە، هەر كەسێك ئەم ئایینە بناسێتەوە، ئەوا موسڵمان دەبێت و ئایینەكەی خۆش دەوێت، گەر ئیرەیی و خۆ بەگەورە زانین بەرۆكی نەگرێت...

ئەرکی موسڵمانانە لەم سەردەم و قۆناغەدا بە شێوەیەکی جوان و شیرین ئیسلام بخەنە ڕوو شێوازی بانگەوازی نوێ و کاریگەر بەکار بێنن، شێوازێك نەگرنەبەر ببێتە مایەی لەکەو ناشیرینکردنی ئیسلام، ئیسلام چۆن خۆی پەیامی هەق و ڕاستییە، ئاوهاش دەبێت پارێزەرەکانی دڵسۆزو زیرەك و هوشیار بن و بانگەوازو داواکەیان نەدۆڕێنن.

موسڵمانان دەبێت ڕەوشت و کردارەکانیان ڕەنگدانەوەی پەیامەکەیان بێت، چونکە ڕەوشت و کرداری جوان لە هەموو هۆکارێکی تر زیاتر کاردەکاتە سەر خەڵکیی و پەندی لێ وەردەگیرێت، نەك گوتاری بێکردار لە زیان بەولاوە هیچی تری لێ نایەتە دی.

ئەوەتا خوای گەورە فەرمویەتی (فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظا غليظ القلب لا نفضوا من حولك، فاعف عنهم واستغفر لهم و شاورهم فى الامر فأذا عزمت فتوكل على الله إن الله يحب المتوكلين) أل عمران ١٥٩.

کەوابوو (ئەی محمد ﷺ) بەهۆی ڕەحمەتی خواوەیە تۆ نەرم و هێمن بویت لەگەڵیاندا، خۆ ئەگەر توڕەو قسە ڕەق و بێبەزەیی بوویتایە، ئەوە هەموو لە دەورت بڵاوەیان دەکرد، کەواتە چاوپۆشییان لێبکەو لێیان ببورەو داوای لێخۆشبوونیان بۆ بکە، لە کارو پێشهاتدا پرس و ڕایان پێ بکە (دوای مەشورەت و پرس و ڕا) ئەگەر بڕیارت دا (کارێك ئەنجام بدەیت، ئەنجامی بدەو) پشت بە خوا ببەستە، چونکە بەڕاستیی خوا ئەوانەی خۆشدەوێت کە پشتی پێدەبەستن) تەفسیری ئاسان، لاپەڕە ٧١.

ماوتەوە بڵێم ڕۆچوونی هاوچەرخ لە زۆر شوێندا شێوەو سیمای ئیسلامی ناشیرین کردووە, ئەوەی ڕۆچووەکان دەیکەن و دەیڵێن و دەینووسن, خۆی لە خۆیدا لادانە لە ئیسلام, بەڵام بێباوەڕ و نەفامەکان ئەو کارو کردەوانە دەدەنە پاڵ ئیسلام نەك ڕۆچووەکان, ئەمەو ناحەزانی ئیسلام بە درێژایی مێژووی کۆن و نوێ,

بیرو دیدو بۆچوونی ڕۆچووەكانیان كردۆتە دەسكەلای دەستیان و لە میانەیانەوە دژایەتی خودی ئیسلام و موسڵمانانیان كردووە بە گشتیی.

٤– لە دەستدانی میانەیی ئیسلام:

هەر كاتێك ڕۆچوون و زێدە ڕۆیی و بیدعە لە هەر كۆمەڵێكدا تەشەنەی كردو بڵاو بووە, ئەو كات میانەیی و سوننەت لە دەست دەچێت, بە پێی ڕێژەی ئەوڕۆچوون و بیدعەیە، واقیعی كومەڵگای موسڵمانان بە درێژای مێژوو ئێستاشی لە گەڵدابێت شایەتی ئەم حاڵەتەیە.

حەسانی كوری عەتییە فەرموویەتی (ما ابتدع قوم بدعة فی دینهم, الا نزع الله من سنتهم مثلها, ثم لا یعیدها علیهم الى یوم القیامة)[٣١].

ئەبو ئیدریسی خەولانی رەحمەتی خوای لێبێت فەرموویەتی: (ما احدثت امة في دینها بدعة, الا رفع الله بها عنهم سنته)[٣٢].

بۆیە دەبینین هاتنە كایەی هەر بیدعەو داهێنانێك لە ئاییندا, لادانەو بازدانە بەسەر دەقە شەرعیەكاندا, دەرئەنجامەكەشی یان زێدە ڕۆییە، یان كەمتەرخەمیی و شلگیریی, كە پێچەوانەیە بە میانەیی ئیسلام وبەرنامە ناوازەكەی.

–عن ابی درداء– رضي الله عنه أنه قال: (لو خرج رسول الله (ﷺ) الیكم الیوم ما عرف شیئا مما كان علیه هو و أصحابه الا الصلاة).

– قال الأوزاعی: فكیف لو كان الیوم ؟

– قال عیسى بن یونس: فكیف لو أدرك الأوزاعي هذا الزمان.[٣٣]

ئەی ئێمە دەبێت چی بڵێین لەم قۆناغ سەردەمە ناهەموارەی موسڵمانانی تێدا دەژین.

---

[٣١] بڕوانە الاعتصام لاپەڕە ٧٢.

[٣٢] ذكره الشاطبی في الاعتصام لاپەڕە ٧١

[٣٣] رواه ابن وضاح في البدع والنهي عنها ٦١. بڕوانە مشكلة الغلوا في الدین٧٠٠–٧٠١

بەشی چوارەم: چارەسەری كێشەی ڕۆچوون

باسی یەكەم: بەرنامەی ئیسلام بۆ چارەسەری كێشەی ڕۆچوون

لە میانەی تێڕوانین بۆ دەقە شەرعییەكان و وتەو ڕاڤەی زانایانی و چۆنیەتی چارەسەر كردنی ئەم دیاردە دزێوە، بۆمان دەردەكەوێت كێشەگەلێكی وا پێویستی بە چەندین ڕێساو بنەما هەیە، بۆ هەركەس و لایەنێك ویستی چارەسەری ئەم دیاردەیە بكات.

زۆرجار ئەوانەی سەرەڕۆیانەو بێ بەرنامەیەكی ڕاست و دروست ویستویانە چارەسەری قەیرانی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی بكەن كەوتوونەتە نێو هەڵەو لادانی ترەوە.. لەبەر پێویستی بابەتەكەمان ئاماژە بە گرنگترین بنەماو پێوەندەكانی دیارییكردنی چارەسەری ڕۆچوون دەكەین بە پێی بەرنامەی ئیسلام لە چەند بەندێكدا:

بەندی یەكەم: سەرچاوەی دیارییكردنی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی شەریعەتی ئیسلامە

لە كاتی ڕوودانی هەر كێشەیەكدا، پێویستمان بە سەرچاوەیەك هەیە تا هەمووبۆ لای بگەڕێینەوەو لە سنوری فەرمانەكانیدا ڕاوەستین، ئەم پێوەرو سەرچاوەیە دەبێت لەسەری كۆك بین و هاوڕابین. بۆ چارەسەری ئەمەش جگە لە قورئان و فەرمودە، پێوەرێكی ترمان نییە، ئەوەتا شەیخولئیسلام ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت وتویەتی:

(ان الناس لا یفصل بینهم النزاع الا كتاب منزل من السماء، واذا ردوا الى عقولهم، فلكل واحد منهم عقل).[٣٤]

[٣٤] درء تعارض العقل والنقل ١ / ٢٢٩ بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە ٧٧٢

خـوای گـەورەش بـۆ چارەسـەری جیـاوازی کێـشەکان ئاگـاداری کردوینەتـەوە فەرمویەتی (وان تنازعتم فی شئ فـردوه الی الله والرسـول ان کنـتم تؤمنـون بـالله والیوم الاخر ذلك خیر واحسن تأویلا) النساء ٥٩ ئەگەر لە شتێکدا بوو بە کێشەتان دەربـارەی حـوکمی خـوایی ئـەوە ئـەو کێـشەیە بگێڕنـەوە بـۆ لای خـواو پێغەمبەرەکەی، کە (قورئان وە سونەت دەگەیەنێت) ئەگەر ئێـوە باوەڕتـان بـە خواو بە ڕۆژی قیامەت هەیە، (ڕەفتارکردنتان) بەو شێوەیە چاکترین و جـوانترین سەرچاوەیە بۆ چارەسەری کێشەکانتان (تەفسیری ئاسان)

کێشەی ڕۆچـوون لـە ئاییـندا، مـادام کێـشەکە پەیوەسـتە بـە ئاییـنەوە دەبێـت سەرچاوە بۆ چارەسەری کێشەکەش هەر ئایین بێت بۆ ئەوەی بگەینە فەرمانێکی ڕاست و دروست و دادپەروەرانە – لە میانەی دەقە شەرعییەکانەوە دەگەینە ئەو ڕاستییەی ئایا ئەو دیاردەیە یان ئەو رەفتارە، ڕۆچوون و زێدەڕۆیی تێدایە یان نا؟ بۆ فەرماندان لەسەر کارو کردارێك یان وتە و قسەو باسێك، گوایە ئەمە دیاردەیەکە لە دیاردەکانی ڕۆچوون، پێویست دەکات و وادەخوازێت ئەو کارە لێکدانەوەی بۆ بکرێت و تەماشای دەقە شەرعییەکان و ڕەچاوکردنی واقع بکرێت، تا بگەینە ئەو دەرەنجامەی کە ئەم کارە دیاردەیەکە لە دیاردەکانی زێدەڕۆیی و ڕۆچوون.

ئەو کات پێویست دەکات دیراسەی دەقەکان بکەین، بۆ زانینی هۆکاری ئەو لادان و ڕۆچوونە و فەرماندان لەسەر ئەو کەسەی کە زێدەڕۆیی کردووە، دیـارییکردنی شێوازی مامەڵە کردن لەگەڵیدا، هەموو ئەمانە وا دەخوازێت بگەڕێینەوە بۆ سەر دەقەکانی شەریعەت، نەك یاسا دانراوەکـان، چـونکە یاسـاکان زۆر جـار خۆیـان پێچەوانەن بە دەقەکانی شەریعەت. ناکرێـت بکرێنـە پێـوەر بـۆ چارەسـەرکردنی کێشەیەك کە پەیوەندی بە ئایینەوە هەیە.

جا گەر ئایین کرا بە پێوەرو سەرچاوە، ئەو کات ڕۆڵی زانایانی ئیسلام و بانگخوازان گرنگ و هەستیار دەبێت و دەبێت هەست بە ئەرك و ڕۆڵی سەرشانیان و بەرنامەڕێژیی بکەن بۆ چارەسەری ئەم کێشە ترسناکە.

لەم بارەیەوە شەیخولئیسلام ئیبن تەیمییە رەحمەتی خوای لێبێت وتوویەتی: (... فكل من لم يناظر أهل الالحاد والبدع مناظرة تقطع دابرهم، لم يكن أعطى الأسلام حقه، ولا وفى بموجب العلم والايمان، ولا حصل بكلامه شفاء الصدور، وطمأنية النفوس، ولا أفاد كلامه العلم واليقين). [٣٥]

جا ئەوانەی وتووێژو گفتوگۆ لەگەڵ بێباوەڕو زێدەڕۆو کەسانی بیدعە چیدا دەکەن، دەبێت لە ئاستێکی وادابن پاساوو بەڵگەکانیان پووچ بکەنەوە، بە بەڵگەی ڕاست و دروست و زانستیانە، جوانیی و ڕەونەقی ئیسلام نیشاندەن و ئارامی و دڵنیایی ببەخشنە دڵ و دەروونەکان. دەبێت ئەو ڕاستییە فەرامۆش نەکەین، گەر ئەو کەسەی وتووێژیان لەگەڵدا دەکات لە ئاستی پێویستدا نەبوو، شیاوو بەهرەدار نەبوو، دەرەنجامی خراپ و لاوازی لێ فەراهەم دێت، چونکە ڕۆچووەکان لەو بوارەی خۆیاندا کە زێدەڕۆییان کردووە شارەزایی و پسپۆڕییان پەیدا کردووەو بەڵگەو پاساویان بۆ خۆیان کۆکردۆتەوە. جا ئەگەر بەرامبەرەکەیان لاواز بوو، توانای زانستیی کەم بوو، کارەکە لە دوو جۆری فیتنەوە سەر دەردەکات. یەکەم: کەسی ڕۆچوو وا هەست دەکات براوەیەوحەق و راستیی لەگەڵدایە، چونکە بەرامبەرەکەی بەڵگەی بەدەستەوە نییە، دووەم: ئەو کەسەی وتووێژی لەگەڵدا کردوون دەکەوێتە گومانەوە لەو حەقەی کە پێیەتی، چونکە گومانی بەرامبەر کاری لێ دەکات و ئەمیش توانای وەڵامدانەوەی نییە،

[٣٥] درء تعارض العقل والنقل ١ / ٣٥٧ والفتاوى ٢٠ / ١٦٤ – ١٦٥ بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە٧٨١

دەرەنجام بە زیانی موسڵمانان گفتوگۆكە كۆتایی دێت. ئەوەتا پێغەمبەری خوا (ﷺ) كاتێك مەعازی كوڕی جەبەل دەنێرێت پێی دەڵێت: (إنك ستأتي قوما أهل الكتاب). [٣٦] ئیبن حەجەر ڕەحمەتی خوای لێبێت لەم بارەیەوە فەرمویەتی: ئەمە ڕاسپاردەو بەرچاو ڕوونییە، چونكە خاوەن كتێبەكان خاوەن زانستن، ناكرێت لە وتووێژكردن لەگەڵیاندا وەك چۆن لەگەڵ نەفام و بتپەرستاندا دەدوێین ئاوها گفتوگۆیان لەگەڵدا بكەین. شەیخولئیسلام ئیبن تەیمییە ڕەحمەتی خوای لێبێت سەبارەت بەوەی هەندێ لە موعتەزیلییەكان كە وەڵامی زەندیقەكانیان دەدایەوەو وتووێژیان لەگەڵ دەكردن وتویەتی (والعجب من قوم أرادوا بزعمهم نصر الشرع بعقولهم الناقصة و أقيستهم الفاسدة، فكان ما فعلوه مما جرأ الملحدين أعداء الدين عليه، فلا الاسلام نصروا ولا الاعداء كسروا). [٣٧]

بە واتای مایەی سەرسوڕمانە كەسانێك بیانەوێت شەریعەتی خوا بە عەقڵە ناتەواو و قیاسە خراپ و نادروستەكەیان سەربخەن، ئەو كارانەی كە دەیكەن بێباوەڕان و دوژمنانی ئایین لێی سودمەند دەبن و جورئەت پەیدا دەكەن بۆ دژایەتی كردنی ئایین، بە كارەكانیان نە ئیسلام سەردەكەوێ و نە دوژمنانیش شكست دێنێ

ماوەتەوە بڵێین مەسەلەی زانست مەسەلەیەكی ڕێژەییە، بەپێی جیاوازیی خەڵكەكان و جیاوازیی ئەو كێشانەی دەخرێتە ڕوو دەگۆڕێت. هەندێك زێدەڕەویی ڕووكەش و دیارە، دەكرێت قوتابیەكی زانستە شەرعییەكان وەڵامی بداتەوە و چارەسەری بكات، بەڵام گەر ڕۆچوونەكە وردو قوڵ بوو، ئەوە تەنها زانایانی پسپۆڕ دەبێت لەو بارەیەوە بدوێن و چارەسەری گونجاوی بۆ دابنێن. ئەمە جگە لە زانستە شەرعییەكان دەبێت، چارەسەركەر شارەزای هەلومەرج و واقیعی حاڵ

[٣٦] رواه البخاري ومسلم، بروانه صحيح البخاري ١٤٩٦ و ٤٣٤٧ ل ٤١٧ و ١٠٩٧

[٣٧] مجموع الفتاوى (٩ / ٢٥٣) بروانه مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە٧٨٢

بێت و شارەزای پلەبەندیی –المصالح والمفاسد– چاکەو بەرژەوەندییەکان و خراپەو زیانەکان بێت.

بەندی دووەم: چارەسەرکەر شیاوبێت بۆ ئەنجامدانی پرۆسەی چارەسەرکردن

چارەسەرکردنی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی یەکێکە لەو کارە هەستیارانەی کە پێویستە کەسانی شیاوو لێهاتو پێی هەستن تا ئامانجەکانی خۆی بپێکێت، چارەسەرکەر دەبێت ئەم سیمایانەی لەخۆ گرتبێت.

١ – دڵسۆزیی و نییەتپاکیی: نیەت پاکی بنچینەی قبوڵبوونی کردەوەکانی مرۆڤە لەلایەن خوداوەندەوە، هەر بۆیە فەرمویەتی (وما أمروا الا لیعبدوا الله مخلصین لە الدین) البینة ٥.

فەرمانیشتان پێ نەدرابوو جگە بەوەی کە خواپەرستی بکەن و بەپاکیی و دڵسۆزیی و ملکەچی فەرمانبەرداری ئاین و بەرنامەکەی بن و لابدەن لە هەموو ئایینێك و تەنها پابەندی ئایینی ئیسلام بن. (تەفسیری ئاسان)

هەروەها پێغەمبەری خوا فەرموویەتی: (انما الاعمال بالنیات، وانما لكل امرئ ما نوى)[٣٨]. دڵسۆزیی و نیەتپاکیی لێرەدا ئەوەیە چارەسەرکەر بەکارەکانیی ڕەزامەندیی خواو ڕۆژی دوایی لامەبەست بێت و گەیشتن بە حەق و هێنانی خەڵکیی بۆ لای حەق و سەروەریی بۆ دینی خوا لەسەر زەوییدا ئاوات و ئامانجی بێت. نیەتخراپیی شێوازی زۆرە، وەك: خۆ بەگەورەدانان و بەرژەوەندیی دونیاو ستەمکردن لە دەستەو تاقمێك و ڕکابەرایەتیی و.... هتد

[٣٨] رواه البخاري ومسلم

٢ – زانست

چارەسەرکەری ڕۆچوون و زێدەڕۆیی ڕووبەڕووی کێشەیەکی فرەڕەهەند دەبێتەوە، ئەمەش وا دەخوازێت زانیاریی تەواوی هەبێت بە کێشەکان و لە هەموو ڕوویەکەوەو توانای وەلامدانەوەی گومانی ڕۆچووەکانی هەبێت.

بۆ ئەم مەبەستە پەروەردگاری مەزن فەرمویەتی (ومن الناس من یجادل فی الله بغیر علم ولا هدى ولا کتاب منیر) الحج: ٨. هەندێك لە خەڵکیی هەن موجادەلە دەربارەی زاتی خواو سیفاتە پیرۆزەکانی دەکەن دوور لە هەموو زانست و زانیاریی و بۆچوون و کتێب و سەرچاوەیەکی ڕوون و ئاشکرا.

بەندی سێهەم: هاوسەنگیی و گەڕانەوە بۆ میانەیی

ڕۆچوون و زێدەڕۆیی لادانێکە و لە بەرامبەریدا لادانێکی تر هەیە، ئەویش پشتگوێخستن و کەمتەرخەمییە.. لە کاتی چارەسەری لادانی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی، هەندێکجار خەڵکیی پەنا دەبەنە بەر لادانی بەرامبەر کە بریتییە لە کەمتەرخەمی و گوێنەدان.. زۆرجار خەڵکانێك توشی توندی و زێدەڕۆیی دەبن، بەلام دواتر کە واز لە زێدەڕۆیی دێنن خۆیان لە ناوەندو میانگیرییدا ناگرنەوەو خلۆر دەبنەوە بەرەو فتورو لاوازیی و شلڕەویی. زانایانیش لەم بارەوە وتوویانە کاری ئەمانە بریتییە لە: (جماع الشر: تفریط في حق او تعد الى الباطل. وهو تقصیر فی السنة، أو دخول فی البدعة، کترك بعض المأمور وفصل بعض المحظور، أو تکذیب بحق، وتصدیق بباطل).[٣٩]

[٣٩] بروانە مشکلة الغلو فی الدین ٧٨٤

بۆ چارەسەركردنی زێدەرِۆیی و كەمتەرخەمیی گەرِانەوەیە بۆ میانرِەویی ئیسلام، وەك خوای گەورە فەرمویەتی (وكذلك جعلناكم أمة وسطا لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيدا) البقرة ١٤٣

بەم شێوەیەش ئێوەمان بە گەلێكی میانرِەو گێرِاوە (لە هەموو رِوویەكەوە، لە رِووی عیبادەت و خواپەرستییەوە، لە رِووی دونیاو قیامەتەوە، لە رِووی داخوازییەكانی رِۆح و نەفسەوە... هتد) تا ببنە شایەت بەسەر خەڵكەوە (تا بزانین ئەم ئایین وبەرنامەیە هەمووی مایەی خێرو سەربەرزییە بۆ تاك و كۆمەڵ لە هەموو سەردەمێكداو لە هەموو بوارەكانی ژیاندا) و بۆ ئەوەی پێغەمبەریش لە هەمووئەو بوارانەدا مامۆستاو رِابەری ئێوە بێت و لە رِۆژی قیامەتدا) شایەتی بدات بۆ (دڵسۆزانی ئومەتی، لەسەرئەوەی بە ئەركی سەرشانی خۆیان هەستاون). (تەفسیری ئاسان)

ئیمامی تەبەری لە رِاڤەی ئەم ئایەتەدا دەڵێت خوای گەورە ئەم نەتەوەیەی بە میانرِەویی وەسف كردووە، چونكە ئاوینەكەیان میانرِەوە، نە وەك گاورەكان زێدەرِەون. وەك وتەكانیان سەبارەت بە حەزرەتی عیسا (علیە السلام)، نە وەك جوولەكەكان كە كەم تەرخەمیی و گوێ نەدانە ئایین سیماو ئاكاریان بوو، كتێبی خوایان دەگۆرِی و پێغەمبەرانیان دەكوشت و بەدرۆیان دەخستنەوە).[٤٠] ئەمەو موسڵمانان لە نوێژەكانیاندا بە بەردەوام لەخوا دەپارِێنەوە بەم ئایەتە (اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين) الفاتحة ٦ – ٧.

رِێگای رِاست و دروستیش میانرِەوی ئیسلامە، كە هەردوو جۆری لادان، زێدەرِەویی و بەزایەدان رەت دەكاتەوە.

---

[٤٠] بروانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەرِە ٧٨٥

بەندی چوارەم: تەماشاکردنی ئەو ڕەچاوکردنانەی کە جیاوازیی فەرماندان لەسەر زێدەڕۆو زێدەڕۆیی لەسەر بینا دەکرێت.

ئەم ڕەچاوکردنانەش خۆی لە چەند خاڵێکدا دەبینێتەوە کە ئەمانەن:

١ – جیاکردنەوە لە نێوان ڕۆچوونی پێکافربوون و ڕۆچوونی پێ کافر نەبوون.

٢ – جیاکردنەوە لە نێوان ڕۆچوون لە کارێکی بەشییدا لەگەڵ ڕۆچوون لە کارێکی تێکڕاییدا.

٣ – جیاکردنەوە لە نێوان ڕۆچووەکان بە پێی زانینیان یان نەزانینیان.

٤ – جیاکردنەوە لە نێوان ڕۆچووەکان بەپێی ئیجتیهادکردنیان یان لاسایی کردنەوەیان.

٥ – جیاکردنەوە لە نێوان ڕۆچووی – متأول – لێکدەرەوە و ڕۆچووی لێک نەدەرەوە.

٦ – جیاوازیی لە نێوان بانگەشەکردن بۆ ڕۆچوون و کەسانێك بانگەوازی بۆ ناکەن.

٧ – جیاوازیی لە نێوان ڕۆچووی جەنگاوەرو شەڕکەرو ئەوانەی شەڕکەر نین.

لەبەر سروشتی کورتیی باسەکەمان ناتوانین ئەم بڕگانە شی بکەینەوەو تەنها ئاماژەیەکی خێرامان پێدا.[٤١]

---

[٤١] بڕوانە مشکلة الغلو في الدين لاپەڕە ٧٧١.

باسی دووەم: چارەسەری رۆچوون لەبواری عەقیدە و بیروباوەڕ

ئەم جۆرە چارەسەرە ڕۆڵ و بایەخی خۆی هەیە و لە چەند بڕگەیەکدا ڕوونی دەکەینەوە:

یەکەم: گەردنگیریی و پەیوەستبوون بە قورئان و فەرموودە.

قورئانی پیرۆز کتێب و بەرنامەی ڕێنوێنییە بۆ مرۆڤایەتیی و پەیوەستبوون پێوەی، فەرمانی پەروەردگارەو سەرچاوەی بەختەوەریی و سەرفرازییەو چارەسەرە بۆ کێشەو جیاوازییەکان، چەندین دەقی قورئان و فەرموودەمان لە بەردەستدایە بۆ سەلماندنی باسەکەمان لەوانە:

١ – خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا فەرمویەتی (وأطیعوا الله وأطیعوا الرسول واحذروا فأن تولیتم فاعلموا أنما علی رسولنا البلاغ المبین) المائدة ٩٢. ئەی ئیمانداران فەرمانبەرداری خوابن، فەرمانبەرداری پێغەمبەریش بن و وریا بن و ئاگادار بن (نەکەن سەرپێچی لە فەرمان و ڕێنموویيەکانیان بکەن) جا ئەگەرپشت هەڵکەن و یاخیی ببن ئەوە بزانن بە ڕاستیی کاری پێغەمبەری ئێمە تەنها ڕاگەیاندنی ئاشکراو ڕوونی پەیامەکەیە (تەفسیری ئاسان).

٢ – هەروەها فەرمویەتی (یا أیها الذین أمنوا وأطیعوا الله وأطیعوا الرسول وأولي الامر منکم فأن تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والرسول ان کنتم تؤمنون بالله والیوم الاخر ذلك خیر وأحسن تأویلا) النساء ٥٩.

ئەگەر لە شتێکدا بوو بە کێشەتان دەربارەی حوکمی خوایی، ئەوە ئەو کێشەیە بگێڕنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەرەکەی کە (قورئان و سوننەت دەگەیەنێت) ئەگەر ئێوە باوەڕتان بە خواو بە ڕۆژی قیامەت هەیە (ڕەفتارکردنتان) بەو شێوەیە چاکترین و جوانترین سەرچاوەیە بۆ چارەسەری کێشەکانتان (تەفسیری ئاسان)

٣ – پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی: (یا أیها الناس: إني ترکت منکم ما إن اعتصمتم به فلن تضلوا أبدا کتاب الله وسنتي).[٤٢]

٤ – پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمویەتی: (اوصیکم بتقوی الله، والسمع والطاعة وإن عبد حبشي فانه من یعش منکم یری اختلافا کثیرا وایاکم و محدثات الامـور، فانهـا ضلالة فمن ادرك ذلك منکم فعلیه بسنتي وسنة الخلفاء الراشـدین المهـدیین، عـضوا علیها بالنواجذ).[٤٣]

چەندین دەقی قورئان و فەرموودەمان هەیە، کە داوامان لێ دەکات پەیوەست بین بە قورئان و فەرمودەوە، چونکە سەرچـاوەی ڕێنـوێنی و سـەرفرازیی مرۆڤـە لـە دونیاو قیامەتدا.

ڕۆچوون و زێدەڕۆیی لادانە لە قورئـان و فـەرموودەو چارەسـەریش بریتییـە لـە گەڕانەوە بۆ سەر دەقەکانی و خۆپاراستنیش لە زێدەڕۆیی و کەمتەرخەمی و لادان پەیوەستبوون و گەردنگیرییە بە قورئان و فەرمودەوە.

دووەم: پەیوەستبوون بە ڕێچکەی پێشین و ئەهلی سوننەت و جەماعەت.

بـە ئەنـدازەی دوورکەوتنـەوەو لادان لـە ڕێـچکەی پێـشین و ئـەهلی سـوننەت و جەماعەت، زێـدەڕۆیی و لادان و کەمتەرخـەمیی و بیدعـە دێتـە ئـاراوە، ڕێچکەی پێشین ڕێچکەیەکی میانڕەوەو پەیوەستە بە دەقەکانـەوە، شـوێنکەوتەی هـەواو ئارەزوو نییە.

سێیەم: زانینی ڕاستێتیی ئیمان و پەیوەندیی بە کردەوەکانەوە.

قورئان و فەرموودە ئەوەیان یەکلا کردۆتەوە، کە کردەوە چاکەکان بەشێکە لە بەشەکانی بڕوابوون (وما کان لیضیع ایمانکم) البقرة ١٤٣

---

[٤٢] أخرجة مالك فی الموطأ و الحاکم فی المستدرك. بڕوانە مشکلة الغلوا في الدین لاپەڕە٦٦٠.

[٤٣] رواه الترمذي وقال حدیث حسن صحیح ٢٦٨٥ بڕوانە سنن الترمذی لاپەڕە ٧٦٨.

بێگومان خوا ئیمان و باوەڕداریی (نوێژ)تان زایە ناکات.

گوناه و تاوانیش بەشێکە لە بەشەکانی کوفر، وەك پێغەمبەری خوا فەرمویەتی (ﷺ): (سباب المسلم فسوق، وقتاله كفر).[٤٤]

جنێودان بە موسڵمان دەرچوونە لە ئیسلام و جەنگین لەگەڵیدا کوفرە.

ناوەڕۆك و مەبەستەکان بریتییە لەوەی کە خەڵکی سیفاتی ئیمان و کوفری پێکەوە تێدا کۆدەبێتەوە، کەسێکی بڕوادارە، بەڵام بەشێك یان زیاتر لە کوفر، یان دووڕوویی، یان نەفامیی تێدایە، فەرموودەکانیش وا هاتووە، پێغەمبەر (ﷺ) هەندێك تاوانی بە کوفر داناوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئیمانی لە خاوەنەکەی دانەڕنیوە.

کارکردن بەم بنەمایە ڕێگایەکە لە ڕێگەکانی چارەسەری ڕۆچوون و زێدەڕۆیی، ڕۆچووەکان وای بۆ دەچن یان دەبێت ئیمانی – صرف – تەواو، یان کوفری تەواو، تەنها کەوتنە نێو تاوانەوە بە کوفر دەژمێردرێت.

چاك دەرك پێکردنی و هەست پێکردنی ڕاستییەکانی ئیمان – حقيقة الايمان – و پەیوەندیی بە کردەوەکانەوە، لە زۆر دیاردە لە دیاردەکانی زێدەڕۆیی دەمانپارێزێت، گەر بەندەکان لە ئیمان تێبگەن کە بریتییە لە وتەو کردەوەو بڕوا بوون، کەم دەکات و زیاد دەکات، چەندین بەشی هەیە، پارێزراو دەبیت لە گومانەکانی – خوارج و معتزلە – و شوێن کەوتوانی کە دەڵێن ئیمان یەك حەقیقەتی هەیە، یان هەمووی دەڕوات و یان هەمووی دەمێنێت.

چوارەم: بڕوابوون بەو دەقانەی مانای جۆراوجۆرو هەمەچەشن لە خۆ دەگرێت – المتشابه – کارکردن بە –المحكم– چەسپاوو ڕوون و ئاشکراکان.

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی (هو الذى أنزل عليك الكتاب منه

---

[٤٤] رواه مسلم، بڕوانە صحيح مسلم ٢١٨ لاپەڕە ٨٨.

أيات محكمات هن أم الكتاب وأخر متشابهات فأما الذين فى قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة و ابتغاء تأويله وما يعلم تأويله الا الله والراسخون فى العلم يقولون أمنا به كل من عند ربنا وما يذكر الا أولوا ألالباب) أل عمران ٧.

ئەو خوایە زاتێکە کە قورئانی بۆ سەر تۆ (ئەی محمد ﷺ) ناردە خوارەوە، بەشێك لە ئایەتەکانی دامەزراوو پایەدارو ڕوون و ئاشکران، ئەوانە بنچینەو بناغەی قورئانەکەن و هەندێکی تریش واتای جۆراوجۆر هەڵدەگرن و بە ئاسانی نازانرێن، جا ئەوانەی کە لە دڵیاندا لاریی و لادان هەیە، حەز لە حەق و ڕاستیی ناکەن، ئەوانە شوێنی ئەو ئایەتانە دەکەون کە مانای جۆراوجۆرو فراوانیان هەیە، بۆ ئەوەی فیتنەو ئاشوب و ناکۆکی و دووبەرەکیی دروست بکەن، یان بۆ ئەوەی لێکدانەوەی هەڵەی بۆ هەڵبەستن، لە حاڵێکدا کە لێکدانەوەی ئەو جۆرە ئایەتانە هەر خوا خۆی بە تەواوی دەیزانێت، جا ئەو کەسانەی کە لە زانستدا ڕۆچوون دەڵێن: ئێمە باوەڕی دامەزراومان بە هەر هەموو (ئەو ئایەتانە) هەیە کە لەلایەن پەروەردگارمانەوەیە و فەرمایشی ئەوە (لە ڕاستییدا) بێجگە لە خاوەن بیرو ژیرەکان، یا داوەریی وەرناگرن و بیرناکەنەوە (لەم قورئانە). (تەفسیری ئاسان)

لەم بارەیەوە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی (إذا رأيتم الذين يتبعون ما تشابه منه، فأولئك الذين سمى الله فاحذروهم)[٤٥] ڕزگار بونیش لەم دەروازەیە کە بەدەروازەی لادان دادەنرێت بەدوو شت دێتە دی:

أ – کارکردن بە – محكم – دامەزراوو ڕوون و ئاشکراکان.

ب – بڕوابوون بە – متشابه – وانەی مانای جۆراوجۆر لەخۆدەگرێت.

پێغەمبەری ئازیز (ﷺ) فەرمویەتی (نزل الكتاب الأول من باب واحد، على حرف واحد، وأنزل القرأن من سبعة أبواب، على سبعة أحرف: زاجرا وأمرا، وحلالا

---

[٤٥] رواه البخاري ٤٥٤٧ لاپەڕە ١١٢٧ مسلم ٦٧١٧ لاپەڕە ١٢١١

وحراما، ومحكما ومتشابها وأمثالا، فأحلوا حلاله، و حرموا حرامه، وافعلوا ما أمرتم به، وانتهوا عما نهيتم عنه، واعتبروا بأمثالـه، واعملـوا بمحكمـه، وأمنـوا بمتـشابهه وقولوا: أمنا به كل من عند ربنا)[٤٦]

شوێن كەوتنی – متشابه – هۆیەكە بۆ لادان و رۆچوون، وە بـۆ خۆپاراسـتن و چارەسەر لە زێدەرۆیی و داهێنان بڕوا بونە بە متشابه و كاركردنە بـە –محكـم– زانایانی دامەزراو پارێزراوبونە لە زێدەرۆیی و دەرەنجامەكانی چونكە وتویانە (أمنا به كل من عند ربنا)

پێنجەم / چارەسەری گەندەڵی عەقیدەیی:

رۆچـون لـە ئاینـدا گەندەڵیەكـە لـەبواری بیروبـاوەڕدا، ئەمـەش پێویـستی بـە چارەسەرێكی بنەڕەتی و گشتگیرو میانڕەوانە هەیە بەپێی دەقەكانی شەریعەت.

رۆچون بواری خواپەرستی و سروتەكانی گرتۆتەوە، چەندین دیارەدەی شیرك – بە شێوازی جۆراوجۆرو بە بەڵگەو پاساوی جیا جیا لە ئارادایە و خەڵكانێك مەزاری پیاو چاكان و زانایانیان كردۆتە شوێنی پەرستن و لێیان دەپاڕێنەوە و داوای ڕۆزی و شیفاو چارەسەری كێشەو پێداویستیەكانی لێ دەكەن و نەزریان بۆ دەكەن.

چارەسەری ئەمەش گەڕانەوەیە بۆ سەر عەقیدەی پاك و بێ گـەردی ئیسلام كـە خۆی لە عەقیدەی پێشینی ئەم ئومەتەدا دەبینێتەوەو میانگیرەو نە زێـدەرۆیی و نە كەمتەرخەمی و نە لادانی تێدایە.

دەبێت ئەوە بزانین هەر لادان و زێدەرۆیی و كەمتەر خەمیەك لەلایەن هەركەس و دەستە و تاقمێكەوە كاردانەوە دروست دەكات و خـەڵكانێكی تـر بـە ئاڕاسـتەی پێـچەوانەی ئـەوان هـەنگاو دەنـێن و ڕەفتـار دەكـەن بـۆ نمونـە. زێـدەرۆیی –

---

[٤٦] رواه الحاكم فی المستدرك وقال هذا حديث صحيح الأسناد (١ / ٥٥٣) و وافقه الذهبی. بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە ٨٥٨

مورجیئـەکان لـەم سـەردەمەدا، کاردانـەوەی لای هەنـدێك دروسـت دەکـات کـە زێدەڕۆیی بنوێنن لە تەکفیر کردندا.

ڕۆچون و زێدەڕۆیی لای ڕێبازی سـۆفیەکان وای کـردووە هەنـدێك بـە ئاڕاسـتەی پێچەوانەدا زێدەڕۆیی بکەن، بۆیـە دەبیـنین کـاری هەڵـەو زێدەڕۆیی کاردانـەوەی هەڵە و زێدەڕۆیی لێ کەوتۆتەوە، چارەسەری هەموو ئەمانەش گەڕانەوەیە بۆ سەر ئەو عەقیدەو بیرو باوەڕەی کە پێشینی ئەم نەتەوەیەی لەسەر بووە.

شەشەم / پاراستنی ئاین لە گاڵتەجاڕەکان

لە ئەنجامی لێکۆڵینەوەکاندا دەرکەوتوە کە یـەکێك لـە هۆکارەکـانی زێـدەڕۆیی گاڵتە کردنە بە ئاین، دژایەتی و گاڵتەجاڕی بە ئاین کاردەکاتە سەر دڵ و دەروون و هەستونەستی کەسانێکی بەغیرەت ئەو کەسانەش، بۆ گۆڕینی ئەو کارانە پەنا دەبەنە بەر هۆکاری نا شەرعی.

بۆ ڕێگرتن لە دژایەتی و گاڵتە جاڕی بە بەها پیرۆزەکانی ئـاین، پێویـستە ڕێ و شوێنی گونجاوو دروست بگیرێتە بەر، تا کەسانێکی نەفام و بێ باوەڕو نە شارەزا دژایەتی بە ئاین نەکەن و بواریان نەدرێتێ لە ژێر نـاوی ئـازادی ڕادەربڕینـدا ڕق و کینەی خۆیان بە ئیسلام و موسڵمانان و قورئان و فەرمودەو کەسایەتی پێغەمبەر (ﷺ) بڕێژن و سوکایەتی بە موسڵمانان بکەن و مافەکانیان پێشێل بکەن.

دەبێت دەوڵەت و دەزگا پەیوەندی دارەکـان ڕێـز لـە بـەها پیرۆزەکـانی ئیـسلام بگرێت وبوار نەدات بەهیچ نوسراوو بڵاوکراوەیەك کە دژایەتی دەقەکانی ئاین بکات چونکە دژایەتی دەقەکانی شەریعەت تاوان و زێدەڕۆییە، گەر بوار بە کەسـانێك بدرێت بە ئارەزووی خۆیان دژایەتی ئاین و بەها پیرۆزەکانی کۆمەڵگا بکـەن ئـەو کات کاردانەوە دروست دەبێت، زۆر جار کاردانەوەکانیش هەڵەو پەڵەن و زێدەڕۆن و توندوتیژی لێ دێتە بەرهەم. چونکە کەسانێك ئەو کاردانەوەیان لێ دەوەشێتەوە

سۆزو عاتیفەی ئاینیان هەیە بەڵام شارەزاو زانا نین بە دەقە شەرعیەکان و چۆنیەتی گۆڕینی خراپەو لادان و زێدەڕۆیی بەرامبەر.

جا دەبێت ئەو ڕاستیە بزانین چارەسەری دروست ئەوەیە، کە چارەی هەردوو دیاردە خراپەکە بکات کە بریتین لە گاڵتەکردن بە ئاین و رۆچوون و زێدەڕۆیی لە ئایندا.

باسی سێیەم: چارەسەری زانستیی بۆ کێشەی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی

یەکێك لە هۆکارە سەرەکییەکانی دیاردەی رۆچوون و زێدەڕۆیی لە ئاییندا نەفامیی و نەزانیی و لاوازیی ئاستی زانستە شەرعییەکانە.. بایەخدان بەلایەنی زانستە شەرعییەکان لە هەموو ڕوویەکەوە ئەم دیاردەیە سنووردار دەکات و چارەسەرێکی گونجاوی ئەم کێشە ترسناکەیە.. بۆ ڕوونکردنەوەی چەمکی زانستی وەك چارەسەرو خۆپارێزی، باسەکەمان لە چەند بڕگەیەکی سەرەکییدا ڕوون دەکەینەوە.

یەکەم: خواستن و فێربوونی زانستە شەرعییەکان.

نەفامیی بنچینەیەکە لە بنچینەکانی لادان، خوای گەورەش داوای فێربوون و خواستنی زانست و زانیاریی لێ کردوین، چونکە کارو کردەوە دەبێت لەسەر بنەمای زانست و زانیاریی ئەنجام بدرێت. ئەوەتا خوای گەورە فەرموویەتی (فاسألوا أهل الذكر ان كنتم لا تعلمون) النحل ٤٣، الانبیاء ٧

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی (من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین)، [٤٧] هەروەها فەرموویەتی (طلب العلم فریضة علی كل مسلم) [٤٨]

---

[٤٧] رواه البخاري٣١١٦ /٣ وە ٧٣١٢/ ٢ لاپەڕە ٧٩٨وە ١٧٧٠ و مسلم ٢٣٨٦ وە ٢٣٨٩ وە ٤٩٣٣ لاپەڕە ٤٦١ و ٩٠٩

[٤٨] أخرجه ابن ماجه فی سننه و صححه الالبانی. بڕوانە مشكلة الغلوا في الدین لاپەڕە٩٠٣

زانایانی پایە بەرزیش لە ووتە بەنرخەكانیاندا باسی ڕێزو پیرۆزی زانست و بایەخدان بەم بوارە گرنگە دەدەن ئەوەتا ابن مسعود خوای لێ ڕازی بێت فەرمویەتی (اغد عالم أو متعلما، ولا تغد إمعة بين ذلك).[49]

ئیمامی ئیبن قەییم ڕەحمەتی خوای لێبێت وتوویەتی (إن العبد لو عرف كل شيء، ولم يعرف ربه، فكأنه لم يعرف شيئا)[50].

بەندەكان گەر هەموو شت بزانن، بەلام خوای گەورە نەناسن وەك ئەوەیە هیچیان نەزانیبێت. مەبەستیش لە زانست و زانیاریی زانیارییە شەرعییەكانی قورئان و فەرمودەیە، ئەمەش دەبێت لە كەسانی ئەو بوارە وەربگیرێت كە زانایانی ئیسلامە. هەروەها كۆلێج و پەیمانگاو قوتابخانە شەرعییەكان دەبێت بە خۆداچونەوەی تێدابكرێت و بەرنامەی پەروەردەو زانستیان تۆكمەو داڕێژراو بكرێت، تا بتوانن ڕۆڵی كاریگەرییان ببێت لە بلاوبوونەوەی زانست و زانیاریی شەرعییدا.

باسی چوارەم: چارەسەری كێشەی ڕۆچوون بە دیدێكی هاوچەرخانە

لەم سەروبەندەدا چەندین شێوازی جۆراوجۆر لە ولاتاندا گیراوەتە بەربەنیازی چارەسەری كێشەی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی هەر دەستەو لایەنێك لە میانەی دیدو بۆچوونێكەوە باس لە چارەسەرو بنبڕكردنی دەكات. ئێمەش هەوڵ دەدەین بە كورتی خوێندنەوەیەكی خێرا بكەین بە ناو گرنگترین ئەو شێوازانەداو هەڵیان بسەنگێنین و بزانین تا چەند لە خزمەت پرۆسەكەدایە:

---

[49] رواه ابن عبد البر جامع بيان العلم و فضله (١ / ٢٩). بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە ٩٠٤

[50] إغاثة اللهفان ١ / ٦٨ بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە ٩٠٤

بەندی یەکەم: پەیرِەوو بەرنامەی زانایانی ئیسلامیی هاوچەرخ بۆ چارەسەری کێشەی رِۆچون

زانایان لە ئیسلامدا پلەو پایەو رِێزو شکۆدارییی خۆیان هەیەو ئەرك و کاری گرنگی هەستیاریان لەسەر شانەو دەبێت جێبەجێی بکەن ئەویش رِوونکردنەوەو بەیانکردنی پەیام و بەرنامەی خودایە بەپێی دەقەکان، خوای گەورە لەم بارەیەوە فەرمویەتی (وإذ أخذ الله ميثاق الذين أوتوا الكتاب لتبيننه للناس ولا تكتمونه) آل عمران ١٨٧. کاتێك خوا پەیمانی وەرگرت لەوانەی کتێبیان پێ بەخشراوە کە رِوونی بکەنەوە بۆ خەڵکیی و مەرامەکانی باس بکەن و نەیشارنەوە.(تەفسیری ئاسان)

ئەم رِوونکردنەوەیەش سێ خاڵی سەرەکی لە خۆدەگرێت:

١- رِوون کردنەوەی بنەرِەتی

ئەمەش بەخستنەرِووی حەق و رِاستییەکانی ئیسلام و فێرکردنی خەڵکیی بە سوننەتەکان، رِێنوێنی کردنیان بە رِاستە شەقامی ئیسلام.

٢- رِوونکردنەوە بە مەبەستی بەهێزکردن و بەرگەگرتن

هوشیارکردنەوەو ئاگادارکردنەوەیان، لە هەر لادان و گومرِایی و سەرلێشێواوییەك و وەلآمدانەوەی هەر گومانێك لە ئارادابێت.

٣- رِوونکردنەوە بە مەبەستی چارەسەرکردن

ئەمەش بە چارەسەرکردنی ئەو کەسانەی کەوتونەتە نێو بازنەی زێدەرِۆیی و رِۆچوونەوە، چۆنیەتی رِزگار بونیان لەو لادان و سەرلێشێواوییە.[٥١]

زانایانیش بە فێرکردن و رِێنوێنیکردن خەڵکیی هوشیار دەکەنەوە، بە تایبەت توێژی لاوان، کە زیاتر لە کەسانی تری نێو کۆمەڵگە لادان و زێدەرِۆیی، یان

[٥١] بڕوانە مشكلة الغلو في الدين لاپەڕە ١٠١٩.

كەمتەرخــەمیی و فەرامۆشــكردن دەیانگرێتــەوە، بــەهۆی كــەم ئــەزموونی و نەشارەزاییەوە..كە باسی ڕۆڵی زانایان دەكەین مەبەستمان لە زانا ئەوانەن كە بە ڕاستیی و دروستی زانان و چەمكی زانایی دەیانگرێتەوە نەك بە ڕووكەش و جل و بەرگ، لە نێو موسڵمانانیشدا پلەو پایەو كەسایەتی خۆیان هەیە.

ئەمەو زانایانی ئیسلامیی لە میانەی وانەو وتارو فەتواو كۆڕو نووسراوەكانیانەوە دەتوانن ڕۆڵی كارا بگێڕن بۆ چارەسەری ئەم دیاردانە.

لێـرەدا بـە پێویـستی دەزانـین بـاس لـە رۆڵـی زانایـانی ئیـسلامیی و بـانگخوازانی میانڕەو و حیزب و لایەن و دەزگا ئیسلامییە میانڕەوەكان بكـەین، كـە دەتـوانن رۆڵی بەرچاوو گرنگ ببینن بۆ رووبەڕووبوونەوەو چارەسەركردنی كێشەی رۆچوون بە شێوازێكی زانستیانەو بابەتیانـە، چارەسـەرێك لـە ڕەگ و ریشەوە بێـت نـەك رووكـەش و سـادە، كـە خـۆی لـە ئیدانـەكردن و جنێـودان و سـووكایەتییكردندا دەبینێتەوەو چارەسەری رەوشەكە ناكات. ئەمڕۆ كێـشەی رۆچـوون لـە هەنـدێك شوێن و وڵاتدا ئاڵۆز بووەو هۆكارەكەشی ئەوەیە زانایان و بـانگخوازانی میـانڕەو پەراوێز خراون لە پرۆسەی چارەسەركردندا، بە پێچەوانەوە كەسانێك كـە پابەنـد نین بە ئایین و نەشارەزان لە زانستی شەرعیی قسە لەسەر ئەم بابەتە دەكەن لە بری چارەسەر زۆرجار دۆخەكە ئاڵۆزتر دەكەن و خزمەت بە رۆچووەكان دەكەن بە شێوەیەكی ناڕاستەوخۆ. كێشەی رۆچوون لە ئاییندا لادانـە لـە میانـەیی ئـایین و دەقـە شـەرعییەكانی و چارەسـەریش دەبێـت لـە میانـەی دەقـەكانی قورئـان و فـەرموودەوە بێــت، هــەر چارەســەرێك بــەدەر لــە قورئــان و فــەرموودە، یــان چارەسەرێكی كاتییە، یان چارەسەر نییە و كێشەكان ئاڵۆزتر دەكات و خەڵكانی تریش دەچنە نێو بازنەكەیانەوە. [٥٢]

[٥٢] بڕوانە جذور الغلوا ٤٣-٤٥

بەندی دووەم: چارەسەری یاسایی و ئاسایشی

باوترین شێواز كە وڵاتان پەنایان بۆ بردووە بۆ چارەسەری كێشەی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی چارەسەری ئاسایش و یاساییە. چارەسەری ئەمنیی پێویستییەكە لە پێویستییەكانی چارەسەری ئەو كێشانەی كە ئارامی وڵات و هاووڵاتیان دەخاتە مەترسیەوە، بەڵام گەر لەم شێوە چارەسەرە بڕوانین دەبینین ڕەخنەو كەم و كورتی زۆری ئاڕاستە دەكرێت لە وڵاتە ئیسلامییەكاندا، ئەویش گرتن و ڕاونانی ڕەشبگیرانە و ئەشكەنجە و ئازارو مانەوەیەكی زۆر لە بەندیخانەو بێسەرو شوێن كردنی گیراوو چەندین ڕەفتاری تر كە بە پێوەری شەرعیی و یاسایی ناڕەوایە. یان بە ناوی دژایەتی تیرۆرو زێدەڕۆییەوە خەڵكانێك دەگیرێن، چونكە سیمای دیاری ئیسلامیان هەیە وەك ڕیش و جل و بەرگ. بەم كارو ڕەفتارانە چارەسەری كێشەی توندوتیژیی ناكرێت و ئامانج و مەبەستەكانی نایەتە دی، بەڵكو كێشەكان ئاڵۆزتر دەبن، زێدەڕۆیی و ڕق و كینە و شەڕو ئاڵۆزیی زیاتر دەبێت. بۆ ڕوونكردنەوەی ئەم باسەمان چەند تێبینیەك دەخەینە ڕوو سەبارەت بە چارەسەری كێشەی ڕۆچوون و توندوتیژیی بە شێوازی ئەمنیی:

أ – چارەسەركردنی ئەمنی بە تەنها هەڵەیەكی ئاشكرایە، چونكە كێشەی ڕۆچوون كێشەیەكی فرە لایەن و ڕەهەندە، كێشەیەكە لایەنی شەرعیی و كۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئابوریی و فەرهەنگیی و... هتد دەگرێتە خۆ، جا گەر كێشەیەك ئەوەندە لایەنی هەبێت، چارەسەرەكەشی دەبێت ئاوڕ لە هەموو ئەو خاڵانە بداتەوە. چونكە چارەسەر لقێكە لە هۆكارەكان و بریتییە لە لابردنی هۆكارەكان. جا لەبەر ئەوەی هۆكارەكان فرەن پێویست دەكات چارەسەرەكانیش فرە لایەن بن.

چارەسەری ئەمنیی بە تەنها هەرچەند سەركەوتنی كاتیی بەدەست بهێنێت، دیاردەیەكی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی سنووردار بكات و مۆڵی بدات، بەڵام ناتوانێت چارەسەری ڕیشەیی بكات، چونكە ڕەگ و ڕیشەی ڕۆچوون وەك بیرۆكەو بڕوایەكە لە ناخ و دەروونداییە، دەبێت ئەو لادانە بە زانست و بەڵگەی شەرعیی پوچ كرێتەوە، چارەسەری ڕیشەیی بۆ ئەو كێشەو لادانە و هۆكاری دروست بونیان دانرێت. لەبەر گرنگیی ئەم مەسەلەیە چەندین پسپۆڕو توێژەرەوەو شارەزا ڕاو بۆچوونی خۆیان خستۆتە ڕوو لە دەرەنجامی ئەزمونی كەسێتیی و واقیعی حاڵدا خاڵی جوان و بە سودیان خستۆتە ڕوو بە چاكی دەزانین ئاماژە بە چەند وتەیەكی ئەو كەسانە بكەین.

د. سعدالدين ابراهيم سەبارەت بە چارەسەركردنی خراپی ڕۆچوون دەڵێت (ليس بالردع وحده يتم القضاء على التطرف... ان العقاب الصارم والردع الحاسم، مطلوبان فى مواجهة أعمال الارهاب، لا يختلف حول ذلك عاقل، ولكن الخطأ كل الخطأ أن يعتقد أي عاقل، أنه بالردع و بالاجراءات الامنية وحدها، يتم القضاء على التطرف).[٥٣]

ب – بەتەنها بەكارهێنانی چارەسەری ئەمنیی بۆ دژایەتیكردنی ڕۆچوون، ڕق و كینە و دژایەتیی قووڵ دەكاتەوە لە نێو كۆمەڵگادا، بەڵام گەر هەموو جۆرەكانی تری چارەسەر بگیرێتە بەرو ئەمیش یەكێك بێت لەو هۆكارانە ئەوا ئەو كات چارەسەرەكان شوێنی خۆیان دەگرن و دەبنە مایەی ڕەزامەندی كۆمەڵگا.

بۆ ئەم مەبەستە ليوا حسن ابو باشا وەزیری ناوخۆی پێشووی میسر دەڵێت (بحكم ممارستي الطويلة و خبرتي السياسية أقول: إنه عندما يرجع الامن لأسلوب العقاب الجماعى والقتل، فأن ذلك يضر بقضايا الأمن اكبر ضرر يمكن أن يحدث، و

---

[٥٣] كتاب مصر تراجع نفسها ١٦ ، بڕوانە مشكلة الغلوا في الدين لاپەڕە ١٠٥٥

يعمق روح السخط العام بين هذه المجموعات، ويؤصل فى نفوسها روح العداء والغل داخله)[٥٤]

لێکۆڵینەوەکان ئەوەیان دەرخستووە بە تایبەتی لە وڵاتانی دراوسێماندا کە پیاوانی دەزگا ئەمنییەکان زیاتر بونەتە ئامانجی کارە تیرۆریستییەکان لە هەموو چین و توێژێکی تری کۆمەڵایەتیی تر زیاتر ڕق و کینەی لە نێواندا دروست کردووە.

ج – چارەسەری ئەمنیی زۆرجار دوای ڕوودانی کارەسات و شەڕو ئاژاوە ئەنجام دەدرێت کاتێك کە ڕۆچوونەکە دەبێتە کارێکی مادی نەخواستراو وەك کوشتن و تەقینەوەو... هتد، بەڵام چاك ئەوەیە پێش ڕوودانی کارەسات ئەو بیرۆکەیە چارەسەری بۆ دابنرێت کە دەبێتە هۆی ڕوودانی ئەو جۆرە کردەوانە. بەڵام دانانی چارەسەری خۆپارێزیی بۆ کێشەی ڕۆچوون پێش ڕودانی هەر کارێکی نائاسایی، کارێکی پێویستە ئەویش بە بڵاوکردنەوەی ڕەوت و پەیڕەوی میانڕەوانەی ئیسلام دەبێت و ناکرێت ئەم لایەنە پشتگوێ بخرێت یان بە پێی پێویست کاری لەسەر نەکرێت.

د – ئەو کەسانەی کە دەزگا ئەمنییەکان دەیانگرن زۆرجار ڕەچاوی مافەکانی مرۆڤ ناکەن و ئەو کەسانە لە گرتووخانەی تایبەت و لە دەزگای تایبەت لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکرێت و مافی بەرگریکردن لە خۆو دانانی پارێزەریان نادرێتێ و زۆر جار دادگای تایبەت و نائاسایی لەلایەن دەوڵەتەوە دانراوە بۆ ئەم جۆرە کێشانە، دادگاکانیش ڕووکەشین بە پێی دەقەکانی شەریعەت و یاساش تاوانبار مافی هەیەو دەبێت مامەڵە کردن لەگەڵیدا پێچەوانەی شەریعەت و یاسا نەبێت و هەڵەو تاوان بە هەڵە و تاوان چارەسەر نەکرێت، دەبێت کار بەو بنەمایە

[٥٤] نقلا عن محمد الطويل (الأرهاب) ٥٩ بڕوانە: مشكلة الغلوا في الدين، لاپەڕە ١٠٥٦

بکرێت کە دەقەکانی شەریعەت و یاساش بە بنەمایەکی گرنگ و پێویستیی دادەنێت کە دەڵێت (المتهم برئ حتى تثبت إدانته)

هـ – توندیی و ڕەقیی لە چارەسەرکردندا: بەکارهێنانی هێز بۆ چارەسەرکردن دەبێت بە پێی ئەو ڕێژەیە بێت کە بارودۆخ و کێشەکە پێویستێتی، هەر جۆرە زێدەڕۆیی و ڕۆچوونێك لە بەکارهێنانی هێزدا دەرەنجامی خراپی لێ دەوەشێتەوەو بە زیانی کۆمەڵگاو ئارامیی وڵات کۆتایی دێت.

و– گشتاندن: گشتاندن لە سزاداندا پێچەوانەیە بە دەقەکانی شەریعەت و یاسا،[٥٥] خوای گەورە فەرمویەتی (كل نفس بما كسبت رهينة) المدثر ٣٨

هەموو کەس بارمتەی دەسپێشکەری خۆیەتی (کردەوەکانی دێتەوە ڕێی)

(أ لاتزر وازرة وزر أخرى) الانعام ١٦٤، الاسراء ١٥، فاطر ١٨، الزمر ٧ .

هیچ گوناهبارێك گوناهی کەسانی تر هەڵناگرێت.

پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمویەتی (لا يؤخذ الرجل بجريرة أبيه ولا بجريرة أخيه)[٥٦]

بۆیە زۆر جار دەبینرێت دەزگا ئەمنییەکان لەگەڵ گرتنی تاوانبارێکدا باوك و دایك یان خوشك و براو خێزانی ئەو کەسانە دەگرێن، ماوەیەکی زۆر لە بەندیخانەدا دەمێننەوە، هیچ تاوانێکیان نییە جگە لەوەی کوڕێکیان، کەسێکیان، کارێکی نایاسایی یان تاوانێکی ئەنجام داوە، یان بەو کارانە تۆمەت بارکراوە. بێگومان ئەم جۆرە ڕەفتارانەی دەزگا ئەمنییەکان بە شێوەیەکی نەگەتیڤانە کار دەکاتە سەر کۆمەڵگاو کێشەکان قووڵتر دەکاتەوە.

جارێکی تر جەخت لە سەر ئەوە دەکەینەوە کە بەکارهێنانی هێزو توندوتیژیی بە تەنها چارەسەری کێشەی ڕۆچوون ناکات. بە پێی ئەزموون چارەسەری ڕۆچوون

[٥٥] بڕوانە: مشكلة الغلو في الدين، لاپەڕە ١٠٥٧–١٠٥٨.

[٥٦] رواه النسائی کتاب تحريم الدم باب تحريم القتل بڕوانە سنن النسائی، لاپەڕە ٩٨٣.

بە توندوتیژیی بێسود بووەو بۆتە هۆی سەرهەڵدانی ڕەوت و ئاراستەی تری ڕۆچوون، ناكرێت زمانی گفتوگۆ و وتوێژی زانستییانەو بابەتییانە بە پێی پلانێكی دروستی پێشوادە فەرامۆش بكرێت، مێژووی ئیسلام شاهیدی ئەو حاڵەتەیە، ئەوەتا ئیبن عەباس (خوایان لێ ڕازیبێت) كاتێك گفتوگۆ دەكات لەگەڵ خەواریجەكاندا دوو هەزار كەس، یان زیاتریان لێ پەشیمان دەبێتەوە و دێنەوە سەر هێڵی میانەیی ئیسلام. شێوازی گفتوگۆ بۆ چارەسەری ئەم جۆرە كێشانە زۆر بە سوودە لە بەر ئەوەی ڕووناكی حەق درەوشاوەیەو بەڵگەكانی كاریگەرو یەكلاكەرەوەیە، گفتوگۆش چارەسەری كێشەكە دەكات لە ڕەگ و ریشەوە، لە بەرئەوەی ڕۆچوون و توندی سیماو ڕەنگدانەوەی بیرۆكەیەكە، ناكرێت بیرۆكەیەك بە شێوەیەكی ڕووكەشانە لابەرین، بەڵكو دەبێت چارەسەری ریشەیی بۆ بدۆزینەوە.[٥٧]

بەندی سێیەم: ڕۆڵی كەناڵەكانی ڕاگەیاندن لە چارەسەری كێشەی ڕۆچوون و زێدەڕۆیی دا

میدیاكان لەم ڕۆژگارەدا كاریگەرێتییەكی بێئەندازەیان هەیە لەسەر دەروون و بیروڕاو هەست و نەست و هەڵوێستی خەڵكییدا. لە ڕاستییدا یەكێك لە پەیامەكانی ڕاگەیاندن بریتییە لەوەی خەڵكیی ئاگادار بكاتەوە لە هەواڵی ڕاست و دروست و زانیاریی پێویست و ڕاست و سەلمێنراو. تا هاوكارییان بكات لە پێكهێنانی دیدوبۆچوون و ڕایەكی دروستدا سەبارەت بە ڕووداوێك یان كێشەیەكی دیاری كراودا. ڕاست وایە كە ڕاگەیاندن ڕاستییەكان وەك خۆی بگەیەنێت، بەڵام مایەی نیگەرانییە ڕاگەیاندن زۆرێك لە ئەرك و فەرمانەكانی خۆی لە دەست داوە، زیاتر

---

[٥٧] بڕوانە: جذور الغلوا لاپەڕە ٤٣ـ ٤٤.

پڕوپاگەندە بۆ كەسێك یان لایەن و ڕەوت و ڕێچكەیەك دەكات و بانگەوازی بۆ دەكات و هێرش دەكاتە سەر لایەنەكانی تر. تا ئەو ئاستەی وشەی ڕاگەیاندن هاوشانی وشەی پڕوپاگەندە بگرێتەوە لە ڕووی كردارو ئاكارەوە. ئەمەش بەهۆی ئەو لادان و شێواندنانەی كەوتۆتە نێو دەزگاكانی ڕاگەیاندن. دەبینین هەواڵەكان وا دادەڕێژرێت و هەڵدەبژێرێت تا كار بكاتە سەر جەماوەر بەو ئاڕاستەیەی كە بۆی دیاری كراوە، نەك بابەتیی و بێلایەنیی و ڕاستیی و دروسێتی هەواڵەكە، یان زۆر هەواڵ و ڕووداوی گرنگ هەیە فەرامۆش دەكرێت یان لە گۆشەیەكی بچووكدا ئاماژەی پێدەكرێت بە شێوێنراوی. ئەمەو ڕاگەیاندن لەم سەردەمەدا بوارو چالاكییەكانی زۆر فراوانەو لە بواری ڕۆشنبیریی و ڕێنوێنی و وەرزش و تەنانەت وەك ئامرازێك بەكار دەهێنرێت لە ململانێی ڕۆشنبیریی و سیاسیی و سەربازیدا، ڕاگەیاندن دەتوانێت ڕۆڵی كارای هەبێت لە چارەسەركردنی كێشەكانی نێو كۆمەڵگا لە میانەی وتارو چاوپێكەوتن و كۆڕو سیمینارو.. هتد. گەر بێت و ئەم ئامرازە بەلایەنە چاكەكەی بەكار بهێنرێت، چونكە ڕاگەیاندن وەك دەوترێت (سلاح ذو حدين)ە. كەناڵەكانی ڕاگەیاندن وەك ڕۆژنامەو گۆڤارو ڕادیۆو تەلەفزیۆن و ئینتەرنێت و... هتد. هەر كەناڵەو لە بواری خۆیداو بەپێی تایبەتمەندیەتی خۆی دەتوانێت ڕۆڵی بەرچاو ببینێت بە ئاڕاستەی پۆزەتیڤانە بۆ چارەسەركردنی كێشەی زێدەڕۆیی و ڕۆچوون، بە شێوازێكی زانستییانەو بابەتییانە...

بەڵام ئەوەی دەبینین و لە بەردەستدایە كەناڵەكانی ڕاگەیاندن نەیانتوانیوە ئەركی پێویستی سەرشانیان جێبەجێ بكەن لەبەر ئەوەی ئەم كەناڵانە هەریەكەیان موڵكی لایەنێك، یان ناوەندێك یان حزب و دەسەڵاتێكن خزمەتی خاوەنەكەی دەكات و بە حەق و ناحەق شایەدی بۆ دەدات و پەیامەكەی خۆی لە دەست داوە، ڕاگەیاندنی بێلایەنیش بە مانا تەواو دروستەكەی لە ریزی نەبووندایە، بۆیە

دەبینین ڕاگەیاندنەكان ئەوەندەی بواریان بۆ كەسانێك ڕەخساندووە كە دژایەتیی بەها پیرۆزەكانی ئیسلام بكەن و تانەو تەشەرو پیلان دژ بە رەوتی ئیسلامیی بگێڕن، راستییەكان بشێوێنن و كەم و كوڕی ئیسلامییەكان فوپیا بكەن و و گاڵتەجاڕی بە سیماو دیاردە ئیسلامیەكان بكەن، زۆر بەدەگمەن بواریان بە كەسانێك داوە لەو كەناڵانەوە باسی پەیامی ئیسلام بۆ جەماوەر بكات و هۆشیاریان بكاتەوە. یان بە پاساوی دژایەتی ڕۆچوون دژایەتی ئیسلام و موسڵمانان و دەقە پیرۆزەكان دەكرێت و جەماوەر چەواشە دەكرێت و ڕاستییەكانی لێ دەشاردرێتەوە.

بەندی چوارەم: چارەسەركردنی كێشەی ڕۆچوون بە پێی بەرنامەو ڕێبازی ڕۆژئاواییەكان

زاراوەی ڕۆژئاوا بۆتە ناوێك بۆ شارستانیی ئەوروپاو ئەمەریكای هاوچەرخ كە لە چەند پێكهاتەیەك دروست بووە، لەوانە: فەلسەفەی یۆنانیی، یاسای ڕۆمانیی فەلسەفەی دانراوی هاوچەرخ. دیدو بۆچوونی ڕۆژئاوا لەم بارەوە چون یەك نین. كۆمەڵگای ئەورووپیی بە درێژایی مێژووی ئیسلام هاوسنوورو بووە جۆرێك لە پەیوەندیی هەبووە و سەرەڕای ململانێ و شەڕو پێكدادان. ڕۆژئاواییەكان ئیسلامیان لە بەرچاو ناشرین كرابوو، گیانی ڕقەبەرایەتی لە ناخیاندا هەبووە بەرامبەر بە ئیسلام، چەند هۆكارێكیش ڕۆڵی هەبووە لە دروست بوون و پەرەسەندنی ئەم نەیاری و دوژمنایەتییە:

١- ململانێی مێژوویی نێوان ئیسلام و نەصرانییەت (خاچپەرستەكان) كە سەرەتاكەی فتوحاتی ئیسلامیی بوو لە قۆناغە بەراییەكانی ئیسلامداو، فەتحی ئەندەلووس و قوستەنتینیەو شەڕی خاچپەرستەكان و ڕووبەڕووبوونەوەكان لەگەڵ

دەوڵەتی عوسمانییداو سیاسەتی ئیمپریالیستی ڕۆژئاوا بەرامبەر جیهانی ئیسلامیی بە تایبەت لە سەدەی نۆزدەو بیستدا. ئەم هەموو كێشەو ململانێیانە ڕۆڵیان هەبووە لە پێكهێنانی عەقڵیەتی تاكی ڕۆژئاوا لە هەڵوێستیاندا بەرامبەر ئیسلام و موسڵمانان.

٢- پێشنیازی ڕۆژهەڵاتناسەكان، كتێب و نووسراوەكانی ڕۆژهەڵاتناسەكان لەسەر بیروباوەڕو شەریعەتی ئیسلامیی و شارستانی و ڕۆشنبیری ئیسلامیی، مێژوو، سیستەمی ئیسلامی هەمووی دەچێتە خانەی ناشرین كردنی ئیسلام و موسڵمانان و بەشێك لە ململانێی نێوان ئیسلام و خاچپەرستەكان..

ئەمەو لە میانەی نووسینەكانیاندا ڕاستییەكانیان ئاوەژوو كردۆتەوە و هەوڵیان داوە موسڵمانانیش گومڕاو سەر لێ شێواو بكەن و لە ئاینەكەیان دووری بخەنەوە.

٣- ئەو كارە توندوتیژییانەی لەم ساڵانەی دواییدا لە چەندین شوێنی جیهان بەرامبەر بە بەرژەوەندییەكانی ڕۆژئاواییەكان ڕووی داوە بە ناوبانگترین ڕووداو، كارەساتی تەقینەوەی مەڵبەندی بازرگانیی جیهانیی بوو لە نیویۆرك. ئەم كارەسات و ڕووداوە تیرۆریستییانە كاری كردۆتە سەر دیدو بۆچوون و هەڵوێستی تاكی ڕۆژئاوایی و هەڵوێستیان بەرامبەر بە ئیسلام و موسڵمانان.

٤- ڕاگەیاندن: ڕاگەیاندنی ڕۆژئاوا كە زیاتر جوولەكە تێیدا باڵادەستە بە هەموو شێوازێك هەوڵی داوە وێنەی ناشرین سەبارەت بە ئیسلام بخاتە ڕوو، تا كۆمەڵگای ڕۆژئاوایی چەواشە بكەن و لە ڕاستییەكانی ئیسلام نەگەن. بە دەیان و بگرە بەسەدان كتێب و بەرنامەی تەلەفزیۆن و سەدان فیلمی سینەمایی و وێنەی كاریكاتێریی و وتارو بەرهەمی ئەدەبیی و هونەریی هەموو بەكارهاتوون بۆ دژایەتیی و ناشرینكردنی وێنەی ئیسلام و موسڵمانان لە بەر چاوی دانیشتواندا.

٥- بەرنامـەی خوێنـدن لـە ڕۆژئـاوادا: ئـەو كتێـب و بابەتانـەی لـە ڕۆژئـاوادا دەخوێنـدرێن و بـاس لـە ئیسلام و موسـڵمانان دەكـات لـە قۆنـاغی دواناوەنـدی قوتابخانەكاندا، لەلایـەن كەسـانێكەوە نووسـراون كـە دژو نـەیارن بـە ئیـسلام و موسڵمانان.

٦- ڕەوتی توندڕەویی گاورەكان: ئەم ڕەوتە جموجوڵ و ڕۆڵی دیاریكراوی هەیە و تواناو ئامرازی زۆریان لەبەر دەستدایە بە چەندین شێوازی جۆراو جۆر كار دەكەن، بە تایبەت لە ئەمەریكاداو پەیوەندییان توندو بەهێزە بـە ئیـسرائیلەوە. ئەمـەش ئەوە دەگەیەنێت لە هەوڵی بەردەوامدان بۆ ناشرین كردن و شێواندنی بەرنامەی ئیسلام و خەڵكەكەی.

ئەمڕۆ لە وڵاتانی ڕۆژئاوادا دەیان دەزگـاو ناوەنـدو كـەناڵی جۆراوجـۆر هەیـە بـە مەبەستی دیراسەكردنی ئیسلام و موسڵمانان و ڕەوتە ئیسلامییەكان بە گشتیی و ئەوەی لـە ڕاگەیاندنەكانیانـدا كـە زیـاتر ئامـاژەی پـێ دەكـەن و ناویـان لێنـاوە ئسولییەتی ئیسلامیی و زاراوەی ئسولییەتیانیشیان بـەپێی نیـازو مەبەسـتەكانی خۆیان لێكداوەتەوە، ئەو ناوەندانە كەسانی پسپۆڕو شارەزا كاری تێدا دەكـەن، بەردەوام لێكۆڵینەوەی جۆراوجۆر دەخەنە ڕوو. بەڵام گەر توێژینەوەیـەكی وردی باس و پێشنیازو گفتوگۆكانیان بكەین و بابەتییانە لێكۆڵینەوەیان لەسەر ئەنجام بدەین، دەگەینە ئەو ئەنجامەی كە ئەم باسانە بێلایەن نین، هەرچەندە هەندێكیان تـا ڕادەیـەك بابـەتیی پێـوە دیـارە، یـان ئیـدعای بێلایـەنیی دەكـەن، بـەڵام بـە شێوەیەكی گشتیی ناتوانرێت بكرێنە پێوەر بۆ چارەسەركردنی كێشەی زێدەڕۆیی لە ئاییندا، بە تایبەت كە باسەكەمان زێدەڕۆییە لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا، ئـەو كەسانە ناتوانن دڵسۆزو بێلایەن بـن، چـونكە هـەر لـە سـەرەتاوە ئـەو كەسـانە هەڵوێستی خۆیان لە ئیسلام وەك ئایین و بیروباوەڕ ئاشكرایە و ناتوانێت میانڕەو

بێت و چارەسەر بۆ کێشەکان بەشێوازی زانستیانە و بابەتییانە بدۆزرێتەوە. بۆیە چارەسەرکردنیان زۆر جار ڕووکەشە، یان زۆر جار کێشەکانی جیهانی ئیسلامیی بە هۆی سیاسەتی پاوانخوازی ڕۆژئاوا زیاتر قوولّ بۆتەوە، وەك ئەوەی یارمەتیی و هاوکاریی تەواوی لایەنە چەپ و ڕادیکاڵەکان و عەلمانییەکان دەدەن و بەهێزیان دەکەن دژ بە ڕەوتی ئیسلامیی بە گشتیی و تەنانەت دژ بە یاساو دەقە پیرۆزەکانیش. کە ئەمەش کێشەو قەیرانەکان زیاتر قوولّ دەکاتەوە، بە زیانی گەورەی کۆمەڵگا تەواو دەبێت، ئەم باسەش دوورو درێژەو زۆری دەوێت بوار نییە تا زیاتر لە سەری بڕۆین.[٥٨]

بەندی پێنجەم: ڕێبازو ڕەوتی لایەنە عەلمانییەکان بۆ چارەسەری کێشەی ڕۆچوون

ڕەوتی عەلمانیی لە جیهانی ئیسلامییدا بە گشتیی خۆی لە چەندین ڕەوت و بۆچوونی سیاسیی جیاجیا دەبینێتەوە لە ڕاستەوە بۆ چەپ.

پێشنیازی عەلمانییەکان بۆ هەڵوەشاندنەوەی بنەما ئیسلامییەکان:

١- ڕەخنە لە هەڵوەشاندنەوەی ئەوەی کە شەریعەتی ئیسلام بۆ هەموو قۆناغ و سەردەمێك دەشێت. باسکردنی ئەوەی دەقەکان بە پێی کات و شوێن دەگۆڕێن هیچ جێگیر نییە.

٢- هەوڵدان بۆ جیاکردنەوە، لە نێوان ئیسلام و جێبەجێ کردنی شەریعەتی ئیسلام.

٣- باسکردنی ئەوەی جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت مانای دژایەتی ئاین ناگەیەنێت. ئایین پەیوەندیی نێوان بەندەکان و خوایە و کاری بەسەر دەوڵەتەوە

---

[٥٨] بڕوانە: مشكلة الغلو في الدين، لاپەڕە ١٠٨٧-١١٣٣.

نییـە، دەوڵـەتیش کـاری بەرهـەمهێنان و بـەهای فیکریـی و بـەڕێوەبردنی وڵات و...هتدە..

بوار ڕەخـساندن بـۆ دژایـەتی ڕۆچـوون و زێـدەڕۆیی لـە کەناڵـەکانی ڕاگەیاندنـدا، عەلمانییەکان بانگەشە بۆ ئەوە دەکـەن و کـاری لەسـەر دەکـەن کـە سـەرجەم میدیاکان بەکاربهێنن بۆ دژایەتیی بەناو ڕۆچوون، بەڵام دژایەتییەکان ڕووبـەڕووی ئیسلام و موسڵمانان و ڕەوتی ئیسلامییە بە گشتیی نەك چارەسەری دیاردەکە، بۆ ئەم مەبەستە کۆڕو سیمینارو گفتوگۆی کراوەو کۆنفرانس و... هتد. بۆ هەمووئەو کەس و لایەنانە ساز دەکـەن کـە بـاس لـەم دیاردەیـە دەکـەن، بـەڵام کەسـانی ئیسلامیی بانگهێشت ناکرێن بۆ ئەو کۆڕو کۆبوونەوانە، لـە وڵاتـە ئیـسلامییەکاندا میدیاکان بە گشتیی و لـە نێوانیانـدا تەلـەفزیۆن بـە ڕەهـایی خراوەتـە گـەڕ بـۆ دژایـەتیی دیـاردەی تـیرۆر، بـەڵام هـەوڵ نادرێـت کۆمەڵـە پـسپۆڕێکی ئیـسلامیی بانگهێشت بکرێن و بەشداریی کۆڕو سیمینارو چاوپێکەوتنەکان بکەن، تا ئەوانیش شان بە شانی دەسەڵات ولایەنەکانی تر ئەم کێشەیە چارەسـەر بکـەن. ئەمـەش وەك ئـەوە وایـە کـارێکی ئـەهلی تایبەتمەند بدەیتـە دەسـت خـەڵکێکی تـر کـە پەیوەندیی بە باسەکەوە نییە.

عەلمانییـەکان زۆریـان ئـەوە ڕەت دەکەنـەوە گفتوگـۆی ئـایینیی بکرێـت لەگـەڵ ڕۆچـووەکاندا و چاکـسازیی بکرێـت، چـونکە ئەنجامەکـەی بـە قـازانجی ڕەوتـی ئیسلامیی تەواو دەبێت، ئەمانیش هەر لە سەرەتاوە دژی ئیسلامن وەك پـەیام و بەرنامەو شەریعەت. چونکە زۆرێك لەوانە گفتوگۆی ئایینیی قبـووڵ ناکـەن و بـە دیاردەیەکی ترسناکی دەزانن، چـونکە بـەلای ئەوانـەوە تونـدڕەویی دەیباتـەوە، چونکە توندڕەوی بەلایانەوە ئیسلامە. عەلمانییـەکان ئـەوە دەڵـێن دوا ئامـانجی

ئيسلامييەكان هەريەكە توندڕەوبن يان ميانڕەو. هەردوولا دەوڵەتى دينييان دەوێت.

هاندانى ڕێكخراوى سياسى و كۆمەڵايەتى و سەنديكايى بۆ دژايەتى توند ڕەوى ئيسلامى، بانگەواز كردن بۆ توندو تيژى لە مامەڵە كردن لەگەڵ ڕۆچووەكاندا، دەوڵەت دەبێت بە توندى دژايەتى بكات و بوار نەدات بە كارى ئيسلامى و كردنەوەى مزگەوت و هەتا دوايى.

ڕەخنە لە پێشنيازى عەلمانييەكان لەمەڕ دژايەتيكردنى ڕۆچوون و زێدەڕۆيى چەندين تێبينى دروست دەبێت سەبارەت بە پێشنيازيى عەلمانييەكان لەمەڕ قسەكردنيان لەسەر ئايين لەوانە:

١- تێنەگەيشتنە لە سروشتى ئەم ئايينە:

ئيسلام ئايينێكى گشتگيرەو هەموو بوارەكانى ژيانى ئادەميزاد ڕێكدەخات. گوێڕايەڵى و ملكەچيى و تەسليم بوون بە فەرمانەكانى، لە بنەماو پێداويستييەكانى ئيسلامە، ئەمانەش لە داخوازييەكانى شايەتومانە كە دەڵێين: (أشهد أن لا إله الا الله وأن محمدا رسول الله) خواى گەورەش لە قورئاندا فەرمويەتى: (وما كان لمؤمن و لا مؤمنة إذا قضى الله و رسوله أمرا أن يكون لهم الخيرة من أمرهم ومن يعص الله و رسوله فقد ضل ضلالا مبينا) الاحزاب ٣٦.

بۆ هيچ پياوو ئافرەتێكى ئيماندار دروست نييە، كاتێك خواو پێغەمبەرەكەى بڕيارى شتێك بدەن، ئەوان سەر پشك بن لە ئەنجامدانى ئەو كارەدا، چونكە ئەوەى سەرپێچيى بكات لە فەرمانى خواو پێغەمبەرەكەى، ئەوە بە ڕاستيى و بە ئاشكرا گومڕاو سەرلێشێواوە.

بەڵام عەلمانييەكان مەسەلەكان ئاوەژوو دەكەنەوە چەقى توندڕەويى و توندوتيژيى لەوەدا دەبيننەوە كە داواى جێبەجێ كردنى شەريعەتى ئيسلام

بکرێت، داواکردنی ئەمە بەلایانەوە رۆچوون و زێدەڕۆیی و توندوتیژیی و توندڕەوییە. ئەوانەی بانگەشە دەکەن بۆ جێبەجێ کردنی شەریعەتی ئیسلام و بانگەوازەکەیان ئەم بنەمایە دەیگرێتەوە. کە دەڵێت – معلوم من الدين بالضرورة – بانگەوازەکەیان لە کرۆکی ئاییندایە، نەك رۆچوون و زێدەڕۆییە لە ئایندا.

بۆیە دەبینین پێشنیازی عەلمانییەکان بۆ چارەسەری رۆچوون و زێدەڕۆیی بریتییە لە لێدانی ئەو کۆڵەکانەی کە توندڕەوەکان کاری لەسەر دەکەن کە بریتییە لە ڕێساو بنەمای – صلاحية الاسلام لكل زمان و مكان – گونجان و شایستەیی ئایینی ئیسلام بۆ هەموو کات و شوێنێك، جا ئەم بنەمایە بنەماو پێشنیازی توندڕەوەکان نییە، بەڵکو بنەمایەکی ئیسلامیی ڕەسەنەو بۆیە پێشنیازی عەلمانییەکان لەم ڕووەوە بانگەوازێکە بۆ ڕووخانی ئایین و کۆتاییهێنان بە بنەمایەکی سەرەکی ئایینی ئیسلام.

بەڵام گەر بانگەشەکەیان لێدانی کۆڵەکەی ئایین نەبوایە، بەڵکو لێدانی ئەو کۆڵەکانە بوایە کە رۆچوون و زێدەڕۆکان لەسەری دەڕۆن و کاری پێدەکەن وەك بە کافردانانی کۆمەڵگای ئیسلامیی ئەوا کارێکی دروست و چاك بوو، بەڵام عەلمانییەکان ئاوڕ لەم مەسەلانە نادەنەوە، رۆچوون دەکەنە پاساوو بیانو بۆ دژایەتی کردنی ئایینی پیرۆزی ئیسلام و بنەما ڕەسەنەکانی.

٢ – دژایەتی کردنی دروشم و سرووتە ئیسلامییەکان:

لە زۆرێك لە نووسین و بەرهەم و بڵاوکراوەکانی لایەنە عەلمانییەکان و گوتاروچاو پێکەوتنەکانیاندا دژایەتی کردنی دروشم و سرووتە ئایینییەکان و دەقە شەرعییەکانی بواری سزادان بە زەقی دیارە، بۆیە دەبینین ڕەوتی عەلمانیی خۆی خستۆتە نێو بازنەی دژایەتیکردنی ئایین، نەك دژایەتیکردنی دیاردەی رۆچوون،

بەلام ئەمەش وای كردووە بازنـەی كێشەكەی فـراوان كـردووە و دەرەنجامیـشی نابێت.

٣ – نەبوونی – مرجعیەت – یا سەرچاوەیەك بۆ گەڕانەوەسەری تا چارەسەری رۆچوونی پێبكرێت:

لە نووسین و بڵاوكراوەكانی عەلمانییەكاندا پێوەرێكی دروست بەدی ناكرێت بـۆ چارەسەركردنی ڕۆچوون و ڕۆچووەكان، بەڵكو هەمان پێوەری ڕۆژئاوایی دووبارە دەكەنەوە، زۆر جار دووبارەكردنەوەكەش بـە شـێوەیەكی سـەقەت و لاسـەنگە، پێوەری ڕاست و دروست ئەوەیە رۆچوون لـە ئاییـندا، لادانـە لـە ڕەوتـی خـودی ئایینەكە، رۆچوونەكەش دراوەتە پاڵ ئایین گریمانی تەواو ئەوەیە رۆچووەكان بە پێی ئایینەكەیان دادگایی بكرێن، ئەو كـارو رەفتارانـە كـە بـە رۆچـوون دەدرێتـە قەڵەم دەبێت بە پێی دەقەكانی ئایین ئەو كارو ڕەفتارانە رۆچوون و لادان بێت لە ئایین، نەك بە پێی حەزو ویست و هەر دیدو ئایدیۆلۆژیایـەكی تـر. عەلمانییـەكان زۆرجار ئەنجامدانی گفتوگۆ لەگەڵ رۆچـووەكان، بـە پێـی پێـوەری ئـایینیی ڕەت دەكەنەوە، چونكە هەست دەكەن زۆرجار بە بەرژەوەندیی ئەوان كۆتایی نایەت، بەڵكو لـە بەرژەوەنـدیی میللەتدایـە، دەسـەلات خـۆی هـەوڵ بدات مەرجەعیـەت دروست بێت بۆ ئیسلامییەكان تا خەڵكیی لەم لاولاوە نەبێتە موفتیی و كێشە بۆ وڵات و میللەت دروست نەبێت.

٤ – گەورەكردنی دیاردەی رۆچوون و زێدەڕۆیی ترس و تۆقاندن:

پێشنیازی عەلمانییـەكان بـەوە دەناسـرێتەوە، كـە فـوو بـە دیـاردەی رۆچـووندا دەكەن و لـە قـەبارەی خـۆی زۆر گـەورەترو ترسـناك تـر پیـشانی دەدەن، ئـەم گەورەكردنەش لقێكە لە چـەمكی رۆچـوون بـەلای عەلمانییەكانـەوە، وا نیـشانی

خەڵكی دەدەن، ڕۆچوون لە جێبەجێ كردنی شەریعەتی ئیسلامدایەو مەترسییەكی گەورەیە گەر ئیسلامییەكان دەسەڵات بگرنە دەست و حوكمڕانی وڵات بكەن.

٥- گاڵتەو لاقرتی پێكردن:

زۆرجار عەلمانییەكان پێوەری بابەتی و زانستییانە لە دەست دەدەن و پەنا دەبەنە بەر گاڵتەجاڕیی و سووكایەتیی بە ئیسلامییەكان و جل و بەرگ و سیمایان، یان بە كارهێنانی ناوو ناتۆرەی نەشیاوو دور لە ئایین و ڕەوشتی پەسەند، یان لە میدیاكاندا لە ڕێگای فلیم و شانۆگەریی و نواندنەكاندا سووكایەتیی و گاڵتەجاڕیی‌و بە ڕەوت و سیما ئیسلامییەكان دەكرێت، ئەم جۆرە ڕەفتارانە ناچنە خانەی چارەسەری دیاردەی ڕۆچوون، بەڵكو كێشەكان قووڵتر دەكات و زۆرجار دەبێتە پاساو بۆ ڕۆچووەكان تا لەسەر ڕۆچوونەكانیان بەردەولم بن.

٦- نەشارەزایی لە دین:

یەكێك لە دیاردەكانی چارەسەرە عەلمانییەكان بۆ كێشەی ڕۆچوون، نەشارەزابونیانە بە ئایین و دەقەكانی قورئان و فەرمودە. ئەم كێشانەش چارەسەری تەواوی لە نێو بازنەی ئاییندایە، ئەمانیش لەو بوارەدا شارەزا نین. بۆ نموونە: ڕۆچووەكان ڕاڤەی ئایەتێك یان فەرمودەیەك دەكەن بە شێوەیەك لێی دەكەن و كاری پێ دەكەن، پێچەوانەیە بە دەقەكانی شەریعەت، بەڵام عەلمانییەكان بۆچوونی دروست و ڕاڤەی تەواوی بەڵگە شەرعییەكان نازانن تا حوكمی شەرعیی لەو بارەیەوە بخەنە ڕوو، ماوەتەوە پێیان بوترێت چاكی مەكەن با خراپ نەبێت.

٧ – دژایەتیكردن:

پێشنیازی عەلمانییەكان لەوەدا خۆی دەبینێتەوە كە هەموو تواناكانی نێو كۆمەڵگە بخرێتە گەڕ بۆ دژایەتیكردنی توندڕەویی، بۆیە بانگەشەی ئەوە دەكەن بە توندوتیژیی مامەڵە لەگەڵ توندڕەوی و زێدەڕۆیدا بكرێت و كەناڵەكانی ڕاگەیاندن و حیزب و ڕێكخراوەكانیان و سەندیكاكان ڕۆڵی خۆیان هەبێت لە دژایەتیی ئەم دیاردە ترسناكەدا.[٥٩]

وەك پێشنیازو بنەما ئەمانە كاری باشن گەر بۆ چارەسەری دیاردەی ڕۆچوون و ڕۆچووەكان بێت و بەس، نەك ئەمانە بۆ دژایەتیكردنی ئیسلام و ڕەوتی ئیسلامیی بێت بە بێ جیاوازیی.

ئەمەو ڕوبەڕووبوونەوەی دیاردەی ڕۆچوون پێویستی بە چەندین بنەمای زانستیی و شەرعیی هەیە، ناكرێت كوێرانەو بە كاردانەوەی هەڵە پەنا بۆ چارەسەری كێشەیەكی وا ببرێت. پێویستە كەناڵەكانی ڕاگەیاندن دەستیان والآكرێت بۆ ڕیشەكێش كردنی دیاردەی ڕۆچوون و لادان، بەڵام بە پێی پێوەرێكی شەرعیی و زانستیی، مەبەستیش چارەسەركردن بێت نەك دژایەتیی ئایین و كولتووری ئایینی ڕەسەن.

باسی پێنجەم: چەند ئامۆژگاریی و بەرچاوڕوونییەك بۆ چارەسەركردنی ڕۆچوون.

ڕۆچوون كێشەو نەخۆشییەكە و چارەسەركردنەكەشی دڵسۆزی و نیەتپاكیی و شارەزایی دەوێت. ڕۆچوون هەڵەو لادانە، بە كاردانەوەو هەڵەی بەرامبەر چارەسەر ناكرێت، ڕۆچوون دەرچوونە لە هێڵی میانڕەوی ئیسلام، چارەسەریش گەڕانەوەیە بۆ سەر ڕەوتی میانەیی ئیسلام، هەر نەخۆشییەك گەر بمانەوێت چارەسەری

[٥٩] بڕوانە مشكلة الغلو في الدين، لا ١١٧٠–١١٧٥

تەواوی بۆ بکەین دەبێت ڕێوشوێنی چارەسەری گونجاو بگرینە بەر، ڕۆچـوونیش نەخۆشییەکە دەبێت وەك نەخۆشییەك مامەڵـەی لەگەڵدا بکـەین و چارەسـەری نەخۆشەکە بکەین و نەهێڵین نەخۆشییەکە بڵاوبێتەوەو تەشەنە بکات و کەسانی تریش بگرێتەوە، جا دەبێت چارەسەرکەر دڵسۆزو شارەزابێت و خاوەن پێـوەری ڕاسـت و دروسـت بێـت و مەبەستیـشی ڕەزامەنـدیی پـەروەردگارو سـەرکەوتن و بەختـەوەریی گـەل و وڵاتەکـەی بێـت. بێگومـان دیـاردەی ڕۆچـوون وەك لـە باسەکەماندا بە کورتی ئاماژەمان پێ کـردووە کـە دیاردەیـەکی دەتـوانین بڵـێین مرۆڤایەتیی و لە نێو هەموو گەل و وڵات و ئایین و ڕێبازێکدا بە درێژایی مێژوو بە ڕێژەی جیاجیا حـوزوری هـەبووە، عێـراق و هـەرێمی کوردسـتانی خۆمـانیش بـە دەرنین لەم دیاردەیـە و ئێمـەش بـاجی ئـەم دیـاردەو لادانـەو بەهەڵـە چارەسـەر کردنەکانیـشیمان داوە، بۆیــە لــە کۆتــایی باســەکەماندا بەچــاکی دەزانم وەك بەرپرسـیاریەتییەکی سەرشــانم بەرامبـەر بــە ئـایین و گـەل و وڵاتەکـەم چــەند ئامۆژگاریی و کار ڕاییـەك و خاڵێـك بخەمـە ڕوو بـە مەبەسـتی چارەسـەرکردن و سنووردانان بۆ کێشەی ڕۆچوون و نەهێڵانی بەڵگەو پاساو بەدەست کەسانێکەوە کە هانا بۆ ڕۆچوون دەبەن و لە هێڵی میانڕەوی ئیسلام لا دەدەن.

١- چاوخشاندنەوە بە بەرنامەکانی پەروەردەو فێربوون بە گشتیی و بایەخدان بە وانـەی پـەروەردەی ئیسلامیی و قورئـان و فـەرموودە و مامۆسـتایانی شـارەزاو پسپۆڕی بوارەکە وانەکان بڵێنەوەو تا نەوەکانمان پەروەردەیەکی ئیسلامیی ڕاست و دروستیان هەبێت، بوار نەدرێت وانـەی ئـایینیی پـەراوێز بخرێـت و بـە لاوەکـی بژمێردرێت و کەسانی نەشارەزاو بێئەزموون بیانڵێنەوە، وەك لە ڕابردوودا کراوە.

٢- کەناڵەکانی ڕاگەیاندن ڕۆڵی دڵسۆزانەو پۆزەتیڤانـە ببیـنن و ڕێـزو حورمـەتی ئایینی کۆمەڵگا ڕاگرن و لـە سـەنگەری دژایـەتیکردنی ئاییـندا نـەبن و میـدیاکان

نەكرێتـە مینبـەرێك بـۆ دژایـەتیی عەقیـدەو بیروبـاوەڕو داب و نـەریتی ڕەسـەنی جەماوەر.

٣- پاراستنی داب و نەریتە گشتییەكانی نێو كۆمەڵگاو پاراستنی ڕەوشت و بەها ئیسلامییەكان.

٤- بایەخدان بەزانایانی ئیـسلامیی و بـانگخوازان و ڕەوتـی ئیـسلامیی میـانڕەوو هاوكاریكردنیان لە هەموو بوارێكەوە، چونكە ئەمان لە هەموو كـەس و لایـەن و كەناڵێك زیاتر دەتوانن ڕۆڵی چاك ببینن لەم بوارەداو كلیلی چارەسەرەكانن.

٥- چاو خشاندنەوە بە یاساكانی وڵاتدا، ئەو یاساو ڕێنمیایانەی زوڵم و سـتەمی كۆمەڵایەتییان تیا بەدی دەكرێت هەموار بكرێت.

٦- كە دەڵێین ئیسلام ئایینی كۆمەڵگاو دەوڵەتەو ئیسلام سەرچـاوەی یاسـایەو دەقەیاساییەكانی تـریش نابێـت پێـچەوانەی ئیـسلام بـن، ئەمانـە ناكرێـت تـەنها دروشمی چاوبەستەكیكردن بێت لـە جـەماوەرو كـاری لەسـەر نـەكرێت، لیژنـەی یاسـایی پـسپۆڕ دابنرێـت و پـڕۆژەی یاسـایی گەڵاڵـە بكـەن و ئـەو یاسایانەشـی پێچەوانەیە بە ئیسلام هەموار بكرێـت و بخرێتـە بـەردەم ئەنجومـەنی نیـشتیمانی عێراق و پەرلەمانی كوردستان بۆ بڕیار لەسەر دانی بە پێی تایبەتمەندی.

٧- چارەسەری كێشە ئابوورییـەكان و چارەسـەری كێـشەی لاوان وەك كێـشەی كارو هاوسەرگیریی و كێشەی نیشتەجێ بوون.

٨- چاك سازیی سیاسیی و فەراهەمهێنانی ماف و ئازادییەكان.

٩- بایەخدان بەیەكەی خێزان و هاوكارییكردنی دایكان تا ڕۆڵەكانیان بە چاكیی و دروستیی پەروەردە بكەن.

١٠- نابێت لە چارەسەركردنی كێشەی ڕۆچووندا دیالۆگ و گفتوگۆی مەبەستدارو بابەتیانە فەرامۆش بكەین.

١١– هۆكارەكانی توندیی و ڕۆچوون و لادان بە شێوەیەكی زانستیانەو بابەتییانە لەلایەن كەسانی پسپۆڕەوە تاوتوێ بكرێت و كەسانی زاناو شارەزا بە بوارەكە قسەو باسی لەسەر بكەن و چارەسەری بۆ دەست نیشان بكەن، نەك خەڵكانێك بە سروشت و ئایدۆلۆژیای خۆیان بڕوایان بە ئیسلام نییەو دژایەتی ئایینیش بە كاروچالاكیی خۆیان دەزانن، هان بدرێن و بواریان بۆ بڕەخسێت تا دیاردەی توندڕەویی و ڕۆچوون بقۆزنەوە بۆ مەرام و مەبەستەكانی خۆیان و میدیاكانیان بۆ بكرێتە مینبەرێك بۆ دژایەتیی ئیسلام و موسڵمانان و سەپاندنی یاساو بەرنامەو ڕۆشنبیریی دژە ئایینیی بەسەر كۆمەڵگاداو چاوبەستەكی لە خەڵكی بكەن و ڕاستییەكان ئاوەژوو بكەنەوە.

١٢– كارو دامەزراندن لە پۆستە ئیدارییەكانی وڵاتدا مافی هەموو هاووڵاتییەك بێت بە بێ جیاوازیی لایەنی سیاسیی و دیدو بۆچوون، تاكە پێوەر بۆ دامەزراندن، هاووڵاتیبوون و پسپۆڕیی و شارەزایی و بڕوانامەی زانستیی بێت نەك حزبایەتیی و خزمایەتیی و شتی تر.

١٣– بایەخدان بە قوتابخانەی زانستە شەرعییەكان و كۆلیج و پەیمانگا ئیسلامییەكان و بەهێزكردنیان لە هەموو ڕوویەكەوەو دامەزراندنیان دوای تەواوبونی قۆناغەكانی خوێندنیان بە تایبەت لە مزگەوتەكاندا.

١٤– ئازادیی بیروڕا نەكرێتە پاساوێك بۆ دژایەتیی ئایین و خووڕەوشت و دەقە پیرۆزەكان، ئیهانەی بیروباوەڕی جەماوەر نەكرێت لە ژێر ئەم جۆرە پاساوانەدا.

١٥– وەزارەتی ئەوقاف ڕۆڵی پۆزەتیڤانە ببینێت لە پەروەردەكردن و هۆشیاركردنەوەی خەڵكیی لە ڕێگای مینبەری مزگەوتەكانەوە، دانانی وتاربێژ و مامۆستای بەهرەمەند بۆ ئەم بوارە هەستیارە و وەلانانی پێوەری تەسكی حیزبایەتیی.

لە کۆتاییدا دەڵێم ئەمانەی خرانە ڕوو چەند ئامۆژگاریی و بەرچاوڕوونییەك بوو تا دڵسۆزانە کاری لەسەر بکرێت، بە هیوای ئەوەی بتوانرێت سوودی لێ وەربگیرێت بۆ چارەسەرکردنی هەر دیاردەیەکی ڕۆچوون گەر هەبوو یان سەری هەڵدا. بێ ئەم ڕاستییانەی ئاماژەمان پێدا هەر هەوڵێکی پێچەوانە بەمانە کە زادەی بیرو بۆچونی نامۆن بە ئایین و کولتوورو داب و نەریتی کۆمەڵگا نەك هەر کێشەی ڕۆچوونی پێ چارەسەرناکرێت، بەڵکو کێشەو تەنگەژەکان قووڵتر دەکاتەوە، مێژووی کۆن و نوێ باشترین شاهید حاڵە.

سبحانك اللهم و بحمدك و أشهد أن لا إله الا أنت أستعفرك وأتوب إليك

سەرچاوەكان:

١- تەفسیری ئاسان/ دانانی مامۆستا برهان محمد ئەمین.

٢- صحيح البخاري للامام ابي عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري المتوفي ٢٥٦ ه- و معه من هدي الساري شرح غريب صحيح البخارى الامام ابن حجر العسقلاني المتوفي ٨٥٢ ه- / تحقيق خليل مامون شيحا / دار المعرفة بيروت - لبنان الطبعة الثانية ١٤٢٨ ه- ٢٠٠٧ م.

٣- صحيح مسلم للامام الحافظ مسلم بن الحجاج النيسابوري المتوفي ٢٦١ ه- حقق اصوله و خرج احاديثه على الكتب الستة و رقمه: الشيخ خليل مامون شيحا / دار المعرفة بيروت - لبنان الطبعة الثانية ١٤٢٨ ه- ٢٠٠٧ م.

٤- سنن الترمذي /تخريج و ترقيم و ضبط صدقي جميل العطار دار الفكر للطباغة والنشر و التوزيع - بيروت - لبنان / ٢٠٠٥م.

٥- سنن النسائي/ المسمى بالمجتبى وبهامشه حاشيه الامام السندي المتوفي ١٠٣٨ه- تخريج و ترقيم و ضبط صدقي جميل العطار/ دار الفكر للطباغة والنشر و التوزيع - بيروت - لبنان / ٢٠٠٥ م.

٦- الغلو في الدين في حياة المسلمين المعاصرة تاليف عبدالرحمن بن معلى اللويحق، مؤسسة الرسالة ١٤٢٣ه- / ٢٠٠٢م.

٧- مشكلة الغلو في الدين في العصر الحاضر، الأسباب- الآثار- العلاج: تاليف عبدالرحمن بن معلى اللويحق، الطبعة الاولى ١٤١٩ه- / ١٩٩٨ م.

٨- الاعتصام للامام ابي اسحاق ابراهيم الغرناطي الشاطبي/ تحقيق الشيخ عبدالرزاق المهدي/ دار الكتاب العربي بيروت لبنان ١٤٢٦ ه / ٢٠٠٥ م.

٩- فتح المعين في التعليق على اقتضاء الصراط المستقيم/ تاليف: شيخ الاسلام احمد بن عبدالسلام بن تيمية ٦٦١- ٨٢٨ه-/ تعليق فضيلة الشيخ محمد بن

صالح العثيمين رحمه الله/ خرج احاديثه محمود بن الجميل دار ابن الجوزي القاهره الطبعة الاولى ١٤٢٣ ه / ٢٠٠٢ م.

١٠- پوختەی صحيحی مسلم/

١١- الغلو في التكفير- المظاهر- الأسباب- العلاج/ ابو حسام الدين الطرفاوي (الكتاب مأخوذ من الانترنت).

١٢- التطرف والغلو- الأسباب- المظاهر- العلاج/ اعداد: د. طارق محمد الطواري (مأخوذ من الانترنت).

١٣- أسباب الإرهاب والعنف والتطرف- دراسة تحليلية/ د. أسماء بنت عبدالعزيز الحسين (مأخوذ من الانترنت).

١٤- جذور الغلو/ تأليف: عبدالرجمن بن محمد بن علي الهرفي (مأخوذ من الأنترنت).

١٥- الجذور التاريخية لحقيقة الغلو و التطرف و الارهاب و العنف/ اعداد د علي بن عبدالعزيز بن علي الشبل.

١٦- حرمة الغلو في الدين وتكفير المسلمين/ تأليف وإعداد: أسامة ابراهيم حافظ، عاصم عبدالماجد محمد/ الطبعة الأولى ٢٠٠٤.

ژ	ناوی کتێب	نووسەر
١	بەئیسلامکردنی کورد، ماستەرنامە یان هەڵەنامە؟	ن: فازل قەرەداغی
٢	نەزانیی و بێشەرمیی، بەشێك لە چەواشەكارییەكانی مەریوان هەڵەبجەیی لە كتێبی (سێكس و شەرع و ژن)دا	ن: عومەر كەمال دەروێش
٣	ئاشتینامە، وەڵامێك بۆ (خوێننامە)ی زەردەشتی	ن: ئامینە صدیق
٤	فەتواكەی مەلای خەتێ، ئەفسانەی مێژوونووسێك	ن: حەسەن مەحمود حەمەكەریم
٥	صەلاحەددینی ئەیوبی، گەورەتر لە رەخنەگرانی، گفتوگۆ لەگەڵ پرۆفیسۆر دكتۆر موحسین موحەممەد حسێن	ئا: ئارام عەلی سەعید
٦	بەرەو بەختیاری ئافرەت (بەرگی یەكەم)	جەمال حەبیبوڵلا (بێدار)
٧	ئازادیی رادەربڕین لە رۆژئاوا، لە سەلمان روشدییەوە بۆ رۆجیە گارودی	ن: د. شەریف عەبدولعەزیم و: وەرزێر حەمەسەلیم
٨	بەجیهانیكردن، دیدێكی ئیسلامیی	ن: د. موحسین عەبدولحەمید و: حەمەكەریم عەبدوڵلا
٩	كوردستان لەبەردەم فتوحاتی ئیسلامیدا	ن: حەسەن مەحمود حەمەكەریم
١٠	بەرەو بەختیاریی ئافرەت (بەرگی دووەم)	ن: جەمال حەبیبوڵلا (بێدار)
١١	مێژووی دێرینی كوردستان (كتێبی سێیەم)	ن: فازل قەرەداغی
١٢	سەدەیەك تەمەنی نوورین، مامۆستا عەبدولكەریمی مودەڕیس بە پێنووسی خۆی بناسە	ئا: عەبدولدائیم مەعروف هەورامانی
١٣	دەوڵەتی خیلافەت، بوژاندنەوەی كۆمەڵگەو گەشەسەندنی شارستانییەت	ن: ئیكرام كەریم
١٤	لە سەرگوزشتەكانی ژیان، ئەدەبی گاڵتەوگەپ،	ن: شێخ موحەممەد خاڵ

	رووداوی مێژوویی، بیرەوەریی	
١٥	پرۆژەی دەستووری هەرێمی كوردستان رامان‌و سەرنج‌و پێشنیار	ئا: پرۆژەی تیشك
١٦	بیست‌و سێ ساڵ سەروەریی	ن: ئەحمەد حاجی ڕەشید دكتۆر صەباح بەرزنجی پێشەكی بۆ نووسیوە
١٧	قورئـــان وەحـــی ئاسمانـــە، نـــەك ڕەنگدانـــەوەی سەردەمی خۆی	ن: بەكر حەمەصدیق
١٨	ئیسلام‌و سیاسەت، لێكۆڵینەوەیەك لەمەڕ پەیوەندی نێوان ئیسلام‌و سیاسەت	ن: ئارام قادر
١٩	سوپای ئەییوبیان لە سەرودەمی سەلاحەددیندا پێكهاتنی، ڕێكخستنی، چەكەكانی، هێزی دەریایی‌و شەڕو جەنگە گرنگەكانی	ن: پرۆفیسۆر دكتـۆر موحـسین موحەممەد حسێن و: عوسمان عەلی قادر
٢٠	پوختەیەك دەربارەی ڕۆژوو	ن: عەبدوڕڕەحمان نەجمەدین
٢١	ڕۆڵی پرشنگداری زانا موسوڵمانەكان لە پێشكەوتنە زانستییەكاندا	ن: د. كاوە فەرەج سەعدون
٢٢	یەكـــەمین دەســـتووری نووســـراو لـــە جیهانـــدا، بەڵـــگەنامەیەكی گـــرنگی ســـەردەمـــی پێغەمبـــەر (صلی الله علیه وسلم)	ن: موحەممەد حەمیدوڵلا و: شوان هەورامی
٢٣	ئیـسلامناسیی یـان ئیـسلامنەناسیی، وەڵامێـك بـۆ كتێبی (ئیسلامناسی) عەلی میرفطروس	ن: ئیكرام كەریم
٢٤	بەرەو بەختیاریی ئافرەت (بەرگی سێیەم)	ن: جەمال حەبیبوڵلا (بێدار)
٢٥	ئیشكردن نەك تەمەڵی	عەبدولعەزیز پاڕەزانی

٢٦	دوورگەی بیناسازان، چیرۆکێکی پەروەردەییە بۆ گەورە و بچووکی ئەم نەوە نوێیە	نووسینی: د. عەبدولحەمید ئەحمەد ئەبو سلێمان وەرگێڕانی: ئامینە صدیق عەبدولعەزیز
٢٧	زمانی گەردەلوول، خەونی شنەبا کۆمەڵە دیدارێکە لەسەر شیعر، فەرهەنگ، زمان، تەسەووف، ڕۆژهەڵاتناسی، ژن، ڕەخنەی ئەدەبی، ڕووناکبیر و دەسەڵات	فەرهاد شاکەلی
٢٨	هەڵەبجە ١٨٨٩ ـ ١٩٣٠، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە	ن: عادل صدیق
٢٩	بەرگری لە قورئان دژی ڕەخنەگرانی	ن: عەبدوڕڕەحمان بەدەوی و: وەرزێر حەمەسەلیم
٣٠	فەرمووده هاوبەشەکانی بوخاری و موسلیم	ئامادەکردن و وەرگێڕانی: حەمەکەریم عەبدوڵڵا
٣١	مەلا ئیدریسی بەدلیسی، ڕۆڵی لە یەکخستنی میرنشینە کوردییەکاندا	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
٣٢	شێخ مەحمودی حەفید (١٩٢٢ — ١٩٢٥)	ن: ئومێد حەمەئەمین
٣٣	ئیسلام لەبەردەم دوڕیاندا	ن: لیوبو لدڤایس و: عەبدول حسێن
٣٤	ڕامیاری لە ئیسلامدا	ن: ئەحمەد کاکە مەحمود
٣٥	وەڵامی پرسیارەکان، ڕەواندنەوەی کۆمەڵێك گومان سەبارەت بە ڕاستییەکانی ئیسلام	ن: دکتۆر کەریم ئەحمەد
٣٦	مرۆڤ و پەیامداری	ن: قانع خورشید
٣٧	سەید قوتب، لە هاتنەدنیاوە تا شەهیدبوون	ن: د. سەلاح عەبدولفەتاح ئەلخالیدی و: تارق نەجیب رەشید

٣٨	عوسمـــــانی كـــوڕی عـــەففان، كەســـایەتی و سەردەمەكەی	ن عەلی موحەممەد سەللابی و: حەمید موحەممەد عەبدوڵڵا
٣٩	خوانی ڕووح، توێژینەوەیەكە دەربارەی گەورەیی و پیرۆزیی نوێژ	ن: مەلا ئەحمەدی شەریعە
٤٠	ئەلفبێی لاتینی.. زمانی ستاندارد	ئامادەكردنی: ڕەوشت محەمەد
٤١	بنەماكانی فیقهی ئیسلامیی(بەرگی یەكەم)	نووسینی: د. صباح بەرزنجی
٤٢	پوختەیـــەك دەربـــارەی ڕاگەیانـــدن و ڕاگەیانـــدنی ئیسلامیی	ن: ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی
٤٣	دەروازەیەك بۆ زانستەكانی قورئان	ن: ئیكرام كەریم
٤٤	بیرەوەرییـەكان دەبنـە گـرنگ، دیمانـەی مامۆسـتای دێرین ئەحمەد سەعید	ئا: ئەحمەد حسین ئەحمەد
٤٥	گەنجینەكانی دوورگەی بیناسازان	ن: د. عەبدولحەمیـــد ئەحمـــەد ئەبوسلێمان و: بوشرا صدیق عەبدولعەزیز
٤٦	فڕی فڕی قەل فڕی	نووســینی: مـــەلا موحەممـــەدی جەلی كۆیی (مەلای گەورە) قـــانع خورشـــید پێـــشەكی بـــۆ نووســیوەو ڕێكیخــستووەتەوەو پەراوێزی بۆ داناوە
٤٧	كـۆچ كۆمەڵە چیرۆكێكی واقیعیی كۆمەڵایەتییە	نووسینی:یوسف حاج ئەحمەد وەرگێڕانـــی: كـــاوە محەمـــەد شارباژێڕی
٤٨	پەروەردەی منداڵان لە ئیسلام دا	نووسینی: د. عەبدوڵڵا ناصح عەلوان وەرگێڕانی:ناصح ئیبراهیم سازانی

٤٩	ئیمام حەسەن بەننا ١٩٠٦ – ١٩٤٩	نووســـینی: مــصطفی محمـــد الطحان وەرگێڕانی:محمد عبدول رحیم
٥٠	مێژووی كوردەكانی جەزیرە ٤٤٧–٦٥٦ ك	نووسینی: ئومێد بەهرامی نیا وەرگێڕانی: عبدالرحیم معرفتی
٥١	ئایا خوا كچی هەیە ؟ وەڵامێك بۆ كتێبی (كچانی خوا)	نووســـینی: ڕوقیـــە صـــدیق عبدالعزیز
٥٢	گەشتی قیامەت	نووســـینی: ناصـــح ئیـــبراهیم سازانی
٥٣	بـیری ئوسـوولّیی ئیـسلامی (لـەنێوان خوێندنـەوەو نەخوێندەواریدا	فاضل قەرەداغی
٥٤	ئاین لەفكری مسعود موحەممەد دا	نووسینی: عومەر عەلی غەفور
٥٥	دەروازەیەك لەمەڕ كێشەی ڕۆچوون لە ئاییندا	یاسین ئەحمەد زەنگەنە